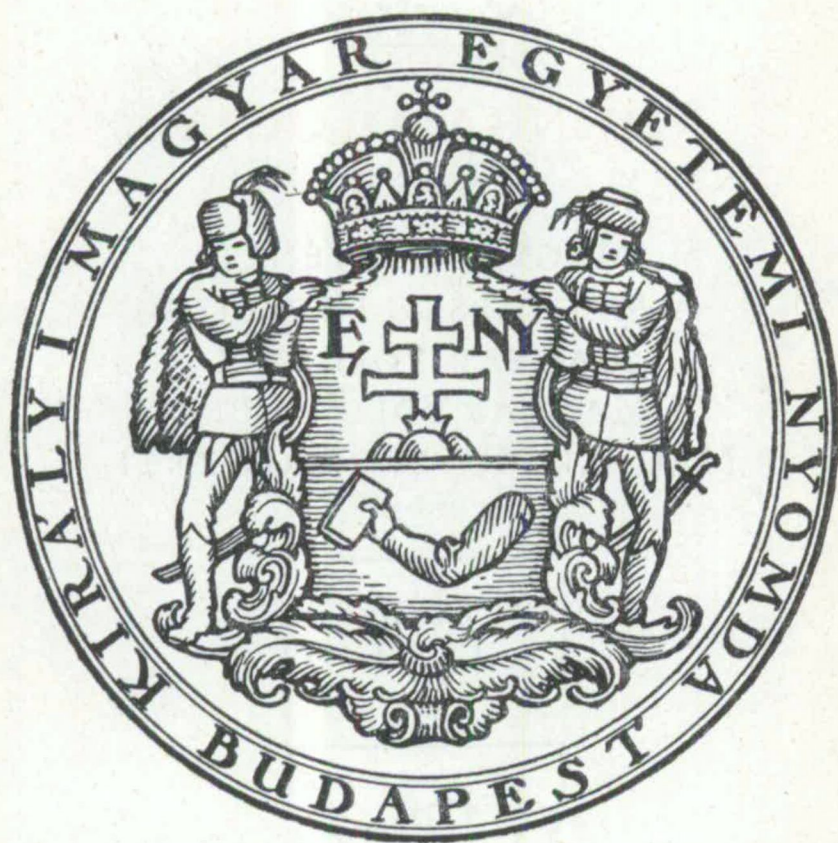

A KIR. MAGY. EGYETEMI NYOMDA

J E L E N T É S E

A **MAGYAR TÖRTÉNET** BEFEJEZÉSÉRŐL
ÉS A MAGYARSÁG TUDOMÁNYOS MEG-
ISMERÉSÉT SZOLGÁLÓ **HUNGAROLÓGIA**
SOROZAT TOVÁBBI KÖTETEIRŐL

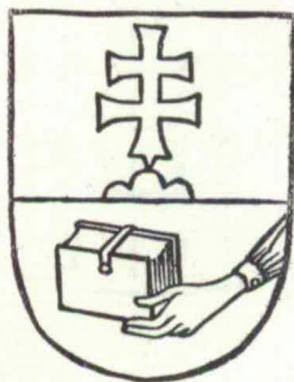

HUNGAROLÓGIA

könyvsorozat:

MAGYAR TÖRTÉNET
A MAGYARSÁG NÉPRAJZA
MAGYAR FÖLDRAJZ
A MAGYAR FÖLD EMBERE
MAGYAR MŰVÉSZETTÖRTÉNET

és így tovább

MAGYAR TÖRTÉNET

„**S**ikerrel végrehajtott nagy fegyvertények után győzelmet ünnepelnek az emberek és meggyújtják az öröm vidáman lobogó fáklyáját. Ilyen szimbolikus fáklyagyújtás, a lélekből kicsapó öröm betűkbe örökített tüze legyen ez a pár megemlékező sor, mert nagy fegyvertényt értünk meg a magyar élet örök harcának szellemi frontján. Ez a szellemi fronton dicsőségesen végrehajtott fegyvertény a **Hóman Bálint** és **Szekfű Gyula** tollából napvilágot látott Magyar Történet befejezése. A művet teljessé tevő kötet megjelenése olyan ünnepélyes pillanat, mint egy záróköletétel. A két tudós életmunkájának legjelentősebb eredménye előtt kalapot emelnek azok, akikért eddigi munkásságuk fáradozását áldozták . . .“

Ezekkel az ünnepélyes, nemesveretű szavakkal hajtotta meg a közvélemény elismerésének lobogóját a Magyar Történet előtt egyik történészünk. Hasonlóan meleg, meghatott és ünnepélyes sorok százai futottak be a mű megjelenése közben a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda vezetőségéhez, kétségtelen bizonyosságául annak, hogy a célkitűzés helyes volt. A Magyar Történet kiadásával azt juttattuk el a magyar olvasótáborhoz, amit az már régen várt és úgy, amint azt várta.

A kiadás politikájának helyességét nem annyira az eladott példányok száma, mint inkább az igazolja, hogy képes-e a kiadvány közvéleményt teremteni? Az igazán értékes mű az olvasókat valósággal szellemi közösségbe tömöríti s e közösség gondolkodásának irányt szab.

A Magyar Történet mindkét tekintetben megállta a helyét. Hatalmas példányszámban kelt el. Olvasóit valóságos szellemi újjáalakulásra készítette s valamennyiüket egységes történet szemléletű közösségbe kovácsolta. E hatalmas mű megjelenése kivételesen nagy jelentőségű tény az egységes nemzeti közszellem kiépítésének harcában. Mintegy ötezer magyar család, intézmény, testület tagjai forgatják szinte mindennap a súlyos köteteket, s így általuk, rajtuk keresztül, hovatovább az egész nemzet történelmi tudata telítődik modern tartalommal és egységes szemlélettel.

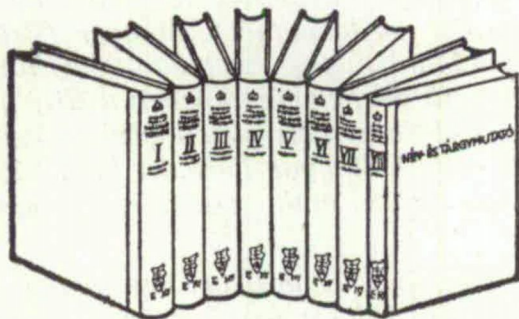
A Magyar Történet olvasói és hívei előtt nem kell rámutatnunk e mű rendkívüli belső értékeire. Hisz ezek már rég a sajátjává lettek. Nem kell rámutatnunk egyetlen jelentőségére sem, hisz ezt a mű olvasása közben önmaga fedezte fel. Csak egyet ismételünk itt büszke örömmel, azt, amit a tárgyilagos és független kritika állapított

meg rólunk: „A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda könyvelheti el azt a dicsőséget, hogy a Magyar Történet-nek a műhöz méltó megjelenetése révén nagy nemzeti kultúrmissziót végzett.“

Annak elismerése ez, hogy nyomdánk a Magyar Történet kiadásával méltó maradt több, mint negyedfél évszázados multjához. További működésünkben tehát a mult nemes hagyományai mellett most már a Magyar Történet kiadása is kötelez.

A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda eleget akar tenni ennek a kötelezettségnek. Közreadja Hungarológia Sorozatát s ezzel megvalósítja azt a régi óhajt, amelyben mindig találkozott a magyar tudományosság és a magyar olvasóközönség.

A Magyar Történet, bár önmagában teljes egész, csak alapvetés kívánt lenni. Erre az alapra építjük rá további kiadványainkkal a hungarológia egységes palotáját.

HUNGAROLÓGIA

Mi a Hungarológia? A magyarságra vonatkozó ismereteink összesége; az a tudomány, mely a magyarság multjával, testi és lelki alkatával, szellemi értékeivel és természeti életfeltételeivel foglalkozik. Magában foglalja a történeten kívül a földrajzot, néprajzot és antropológiát, az irodalom- és művészettörténetet, valamint a magyarság minden egyéb életmegnyilvánulásának vizsgálatát is.

A világ nagy nemzeteinek példája tanúsítja, hogy a nemzeti lét ismerete, vagy, ahogy régebben nevezték, a „honisme“, a műveltség nélkülözhetetlen alapfeltétele. A haza fogalma csak határozatlan eszmei egység és bizonytalan érzéközösség mindaddig, míg meg nem ismerjük a hazát jelentő föld, nemzet és állam jelenségeinek szövevényét. Ennek a hármias alkotó elemnek szabatos megismerésén

épül fel a honismeret. A honismeretből sarjad a tudatos hazaszeretet, a nemzeti szolidaritás és a közös műveltségi front.

A magyar jövő legfőbb biztosítéka a közös múltban, közös hagyományokban gyökerező erős nemzeti öntudat: annak a tudata, hogy egy az utunk és egy a sorsunk, azonosak a ránkváró feladatok, s hogy ebből az együttartozásból nincs kiválás.

Nagy és mély igazságot jelent a görög filozófiának az a Széchenyi által is hangoztatott parancsa: Ismerd meg önmagadat! Az önismeret a belső fejlődésnek az a legmagasabb foka, amelyre az öntudatosodó ember emberi kiteljesedése során egyáltalában eljuthat. Az önismeret azonban nemcsak az egyes emberekre nézve kötelező parancs és cél, hanem kötelessége s célja egyben minden közösségnek is, legelső sorban a legmagasabb zárt emberi közösségnek, a nemzetnek. A nemzet is csak úgy teljesezhetik ki igazán, ha minden egyedében el tud jutni a nemzeti önérzéstől az öntudatosodáson át az önismeretig.

Ezt a nemzeti fejlődést kívánja szolgálni a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, mely immár sok évszázad óta tanuja és munkása a magyar szellemiség fokozatos fejlődésének. A Hóman és Szekfü-féle Magyar Történet-nek kiadása volt az első lépés a magyar nemzetismeret felé. Törekvésünket a műveltebb magyar közönség olyan megértéssel fogadta, hogy most kötelességünknek érezzük a megkezdett úton tovább haladni. A Magyar Történet széles távlatokat nyitó, egész múltunkat egységesen átvilágító kötetei után fel akarjuk tárni e múlt és az arra épülő jövő alapját és erőforrásait, a történelmünket és sorsunkat alakító tényezőket, legyenek azok természeti adottságok vagy szellemi tulajdonságok. Közkinccsé akarjuk tenni a magyar tudomány idevonatkozó gazdag anyagát, amely eddig a maga szétszórtságában és alig hozzáférhető voltában a mesék Csipkerózsájának álmát aludta.

A Hungarológia Sorozat további köteteiben a magyar nemzet anyagi, lelki és szellemi építményét, alkotó elemeit s szerkezetét mutatjuk be. Nem az a célunk e sorozattal, mint ahogy a Magyar Történet-tel sem az volt, hogy nemzetünk ismeretének tégláit hordják össze a szerzők, hanem az, hogy a tudomány mozaikköveiből egységes, áttekinthető képet alkotva tárják fel a magyarság igazi ábrázatát és jellemét az olvasónak.

A **Magyar Történet** tartalmában benne van az ország, a nemzet és az állam kialakulásának teljes képe. A **Magyarság Néprajza** a magyar népi műveltség kincseiről számol be. Ennek nyomában és vele lépést tartva kerül kiadásra a **Magyar Földrajz**, mint a nemzet

külső és belső életét kialakító természeti tényezők leírása. Ezt követi a **Magyar Antropológia**, a magyar föld emberének rajza, hogy közönségünk megismerhesse a magyarság testi alkatát úgy történeti adataiban, mint mai mivoltában és így tisztába jöjhessen a magyarság fajiságával. Végezetül a magyarság szellemi kultúrájának nagyszerű monografiái következnek, élükön a **Magyar Művészet Történetével**.

Nagyszerű lendületű s megcsonkítottságunkban olykor szinte héroszi magasságokba emelkedetl tudományosságunk eredményei a tudományos élet sajátos formái miatt alig jutnak el a nagyközönséghez, s így csak igen későn válnak a nemzeti köztudat tartalmi alkatrészeivé. Ez az oka annak, hogy míg a tudományos világban kialakult honismeret összképe kiállja a versenyt akármelyik nyugati kultúrnemzet hasonló eredményével, addig a köztudat nem egyszer idejét mult, hiányos, sőt egészen téves részismeretekből igyekszik a maga összképét kialakítani. A Magyar Történet megmutatta, milyen nagy gazdagodást jelent, ha tudósok mindenki számára élvezhető formában közkinccsé teszik a legújabb és legkomolyabb eredményeket. A Hungarológia Sorozat minden egyes kötete erre fog törekedni. Hisszük, hogy a tervezett kötetek megjelenése után a legszélesebb körök tudása egy szintre jut majd a legkorszerűbb eredményekkel. Ez nemcsak a nagyközönség gazdagodását s így a nemzeti közvélemény erősödését jelenti, hanem egyben olyan belső kapcsolatot teremt a közönség és a tudományos világ között, melynek áldásos következményei egyelőre át sem tekinthetők.

De ezen felül is **gazdagodni fog ezzel a sorozattal úgy a nagyközönség, mint a tudomány**. A nagyközönség előtt megnyílik egy számára eddig elzárt világ, amelyben nemcsak hogy lépten-nyomon gyönyörűségét leli, de amelyben ezen, régóta nyugtalanító kérdésére is feleletet talál. A tudomány pedig önmaga előtt is számot vet majd ezekben az összefoglaló kötetekben az eddigi eredményekkel s így a megoldandó feladatokkal. E számvetés, mint minden ilyen szintézis, újabb nagylendületű részletmunkák kiindulópontjává válhat.

A Hungarológia Sorozat tehát hármas érdeket és célt is szolgál: elvezet a nemzet megismeréséhez, s ezzel nemzetépítő, nemzetnevelő munkát végez; eddig hozzá nem férhető, de mindig sóvárgott ismeretanyaghoz juttatja a nagyközönséget; s végül alkalmat ad a magyar tudományosságnak arra, hogy önmaga előtt is számot adhasson eddigi eredményeinek összességéről.

Különös jelentőséget ad ennek a már oly régóta hiányzó Sorozatnak az is, hogy köteteit egyazon kiadó juttatja el a nagyközönséghez. Nem mintha a kiadó irányt szabna a szerzőknek s mes-

terségesen egységet akarna teremteni a kötetek között. Nem! De a kiadó természetesen lehetőleg hasonló szellemiségű, azonos színvonalú és tudományos felkészültségű tudósokat igyekszik megnyerni az egyes kötetek megírására, a köteteknek hasonló kiállítása, besztása és terjedelme pedig már csak a külső egységből fakadó azonos szerkesztési lehetőségek miatt is szerkezeti egységre készítetnek. E két körülmény szinte eleve biztosítja, hogy a legkülönbözőbb kötetek eredménye zökkenő nélkül illeszkedik majd bele abba az egységes képbe, amelyet ez a Sorozat adni akar.

A magyar könyvkiadás történetében páratlanul áll ez a vállalkozás: Egyetlen kiadó egységes formájú és terjedelmű kötetekben közreadja a magyarságra vonatkozó tudományos vizsgálódások eredményeinek összeségét, s ezt a hallatlanul gazdag anyagot a részlettudományok legkitűnőbb, egyidőben élő szaktudósai foglalják össze egyformán élvezetes irodalmi formában. A Hungarológia Sorozat külföldön is példa nélkül álló seregszemléje lesz valamennyi „hazai tudományok“-nak.

Minden szép elgondolás és sokszorosán megfontolt célkitűzés meddő marad, ha nem találkozik **a nagyközönség megértő támogatásával**. A Magyar Történet közel ötezer megrendelője és a Magyar Néprajz vevőinek napról-napra gyarapodó tábora azonban oly nem is remélt támogatással sietett segítségünkre, hogy Sorozatunk további köteteinek sikere már is biztosítottnak látszik. A Magyar Történet átütő sikerének tulajdonképeni hőse az olvasóközönség volt, mely azt megvásárolta, értékeit elismerte és a maga köreiben mindenütt hirdette. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda bizton hiszi, hogy a Hungarológia Sorozat igazi hőse s vállalkozása sikerének igazi letéteményese ismét a magyar olvasóközönség lesz. Az a közönség, amely napról-napra újabb tanuságot tesz arról, hogy fanatikusan érdeklí minden, ami kultúra és ami magyar.

A MAGYARSÁG NÉPRAJZA

Nemzeti hagyományaink leghívebb őre a magyar nép. A modern világ szédületében egyedül ő áll még, ha nem is egészen érintetlenül, de máig biztosan a maga talaján. Ha nemcsak művelt emberek, korunk uniformizált emberei akarunk lenni, de magyarok is akarunk maradni, meg kell ismernünk a magyar nép életformáját, lelki világát.

A falutól elszakadt modern magyar előtt a Magyarság Néprajzában új, csodálatos világ tárul fel. Ősi gazdagságunk romjai itt kalódnak még körülöttünk anélkül, hogy tudnánk róluk. Hány beszédes emlék, hány ősi mozzanat mellett megyünk el nap-nap után közönyösen, anélkül, hogy észrevennők, pusztán azért, mert nem értjük jelentését, mert elszakadtunk tőle.

A Magyarság Néprajza megtanít rá, hogyan kell látni, hogy kell megtalálni a kincset, hogy kell elválasztani a gyakran csillogó talmi értéket a szerény, kopott színaranytól, hogy kell kiválogatni a látszólagos zűrzavarból az ezer éven át idegen hatások kavargatta magyar élet ősi elemeit.

A forradalmakat követő nagy lelki és szellemi renaissancenak egyik igen jelentős mozzanata volt, hogy a közfigyelem, főleg irodalmi ösztönzések alapján ugyan, de mégis határozottan a magyar falu és a magyar föld felé fordult. Ez az érdeklődés azonban tartalom- és haszonnélküli divat, szellemi modorosság marad mindaddig, amíg a helyes megismeréssel nem párosul. A magyar nép megismerése soha nem volt időszerűbb, mint ma. Soha akkora szükség nem volt még rá.

A népi kincsek megtermékenyítő hatása az életnek minden vonatkozására kiterjedhet. Szakácskodásunknak, építkezésünknek és ruházkodásunknak csakúgy megvannak mélyre nyúló ősi gyökei, mint gondolkodásunknak, nyelvünknek, tudományunknak, egész testi és lelki világunknak; az egyszerűvel, ősivel, a hagyományossal való öllelkezés révén tehát az egész magyar élet mindenestül megtermékenyülhet, megtisztulhat, új, magyarabb, egészségesebb és erőteljesebb fejlődésnek indulhat. Ennek a felfrissülésnek, nemzeti megerősödésnek, a falura és városra való széthullás helyett egy testté és lélekké való összeforrásnak az a megismerés az előfeltétele, amelyet a Magyarság Néprajza nyújt.

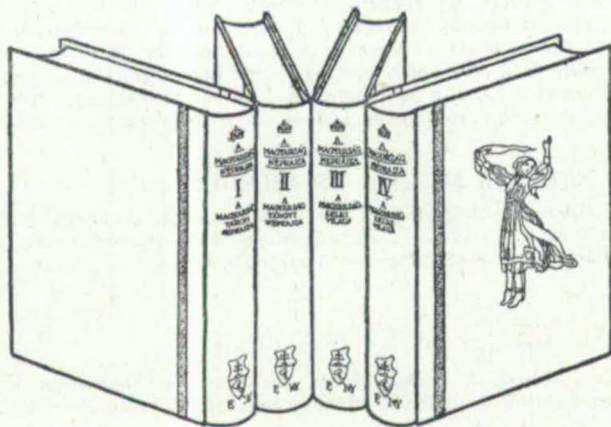
E nagy mű remekbe készült, gazdagon illusztrált kötetei felfedik előttünk, honnan jöttünk, kikkel érintkeztünk, vagy olvadtunk

össze több ezer esztendő életünk folyamán. Elmondják, mit ettünk-ittunk, hol s miben laktunk, miként ruházkodtunk, mivel foglalkoztunk e rengeteg idő alatt. Elmesélik, miben hittünk, bízunk, mit éreztünk és gondoltunk az élet titokzatos tényei felől. Egyszóval, hogy mire vittük a művelődés területén akkor, amikor még mindennél csak annyira vitte az ember, amennyire szellemi frissesége és testi ereje, találékonysága segítette.

Lenyűgözben érdekes fejezetek taglalják azt a kérdést, hogy kinek adtunk és kitől kaptunk valamit. Van-e valamelyes köszönni valónk, avagy követelhetünk-e hálát valakitől? S végül, hogy mi az, amiben többre, nagyobbra hivatottaknak mutatkozunk másoknál, ami tehát nemzeti erőnk, javunk, képességünk, melynek segítségével a jövőben talán méltóbb helyet biztosíthatunk magunknak a nap alatt.

A nemzeti önmegismerésnek egy eddigelé szűköcske ösvényét tágítja egyszerre széles és modern, pompásan járható országúttá a magyar olvasók előtt a *Magyarság Néprajza*. Oly mű ez, amely mindenki számára felfedezészerűen megadja a lehetőséget nemzete igazi arcának megismeréséhez s amely, mivel első összefoglaló számvetése a magyar néprajzi tudomány sok évtizedes kutatása eredményének, új kiinduló pontja is lesz a magyar néprajznak. A néprajz pedig az egyike a legkorszerűbb tudományágaknak. A kis nemzetek mindenike fokozott figyelemmel igyekszik ebben a tudományágban minél nagyobb eredményeket elérni, mert ez a tudomány biztosítja legjobban minden nemzet számára azt, hogy a világ közvéleménye elismerje az illető nemzet egyéni sajátos értékeit s így jogát a nap alatt.

Nincs művelt magyar, aki nélkülözhetné azokat az ismereteket, amelyeket csak a **Magyarság Néprajza**ból szerezhethet meg, s nincs jószándékú polgára a csonka, meggyötört hazának, aki ne válna általa emberebbé, magyarábbá.

A MAGYARSÁG NÉPRAJZÁNAK TARTALOMMUTATÓJA

A MAGYARSÁG NÉPRAJZÁNAK ELSŐ KÖTETE

AJÁNLÁS. Írta CZAKÓ ELEMÉR.

A **MAGYARSÁG NÉPRAJZA** kiadványnak tudományos és nemzeti jelentősége. A magyar néprajz kérdéseinek további gondozása.

TÁJÉKOZTATÓ. Írta VISKI KÁROLY.

MI A NÉPRAJZ?

A népi jelenségek egységessége. A népi alkotás sajátossága. Ennek felismerése. A néprajzi tudomány neve, tárgya, célja. A művelődés ősi alapjai. Természeti vagy kezdetleges népek. A kezdetleges műveltség. A művelődés és műveltség néprajzi (művelődéstörténeti) értelme. Néprajz és őstörténet. Az ősember földtámasztása. Az ősemberi műveltség élő emlékei. A művelődés útja: a régi és az új keveredése. Műveltségrétegek. Népi műveltségünk rétegződése. Ősi műveltségünk keveredése.

A NÉPRAJZ MUNKAMÓDJÁ.

A műveltségrétegek szétválasztása. A hasonítás (asszimilálás) és az alakváltozatok (variánsok). A leírás. Az összehasonlítás. Az összehasonlítás föltételei, eredményei. A fejlődéstudomány. A néprajz munkamódja nem természettudományi, hanem történeti.

A NÉPRAJZ SEGÉDTUDOMÁNYAI.

Földrajz; embertan; gyakorlati és természettudományok; művelődéstörténet; történelem; régészet; nyelvtudomány; néplélektan; más tudományok. A kollektív lélek, az emberi közösségek alkotásaival foglalkozó embertudományok nem mellőzhetik a néprajz eredményeit. A néprajzi jelenségek szövevénye. A szövevények együttes (synoptikus) szemlélete.

A NÉPRAJZI JELENSÉGEK RENDSZEREZÉSE.

A jelenségek belső összefüggésén alapuló (természetes) rendszer. A rendszer két fő része: tárgyi néprajz, szellemi néprajz. E kettő tárgyköre. A kutatás természete, területe: a jelenségek néprajzi értékelése; a kezdetlegességek megbecsülése.

A MAGYARSÁG NÉPRAJZI KÉPE ÉS TÖRTÉNETI ALAKULÁSA.

A különbségek eredete. A csoportokat alakító tényezők. A „magyar” szó jelentése. Az onogur törzsszövetség átalakító hatása. A magyarság egyéb elnevezései. A honfoglaló törzsszövetség. Kelet és Nyugat határán. A vezető réteg elnyugatiasodása. Nyugati és újabb keleti elemek. Népműveltségünk alkotóelemeinek három csoportja. Néprajzi képünk változatossága. Néprajzi csoportjaink: dunántúli, fel-földi, alföldi, erdélyi, (moldvai és bukovinai) csángó csoportok.

A MAGYAR NÉPRAJZ MULTJA ÉS JELENE.

Ismereteink forrásai. Adatgyűjtemények. Múzeumok. Néprajzi irodalmunk. Közvetlen személyes tapasztalatok. Az előmunkálatok egyenlensége s ennek következményei. Munkánk első, alapvető összefoglalása. Kinek írjuk?

TÁPLÁLKOZÁS. Írta BÁTKY ZSIGMOND.

A mindennapi eledel. A szakácskodás elsősorban a hagyományörző asszony nép feladata. Kapcsolatok az étkezés, tűzhely és néphit között. A szakácsművészet.

A GYÜJTŐGETŐ ÉLETMÓD EMLÉKEI.

Férfi és női munka. Mai maradványai. Állati eredetű nyers táplálékok. Eltartásuk ősi módjai. Szárítás, aszalás, sózás, füstölés. Kezdetleges húspirító módok. Férfi-főzte ételek. Az asszony nép és növényvilág. Nyers növényi táplálékok. Aszalt gyümölcsök, ízek. Nyers édes italok. Nyír-, jávor-, fenyővíz. Savanyítás, forrálás, főzés, sütés. Hamuban sült pogácsák. Kővonsült lepények. A sütőharang. A lápi kút.

A NÖVÉNYI NYERSANYAG FELDOLGOZÁSA.

Vegyí eljárás. Savanyítás. Aszalás. Erőművi eljárás. A törés. A gabonahántoló kölyű. A mozsár. Az őrlés. Az őrmény és rezsnyice. Kerekas őrlőkészülék. A malom. Vizimalmok. A kanalas malom. Malom szavunk eredete. Szárazmalmok, szélmalmok és fajtáik. Sajtolás. Olajütő éksajtó. Bankókkal doigozó nagy olajsóták. Csavarorsós olajotú. Ecetsajtolás. Szőlőprések. Kanca-, kosos- és régös prés.

A NYERS ÉS ELKÉSZÍTETT ANYAGOK ELTARTÁSA.

Az innivaló eltartása. Cserép- és faedények. Sótartók. Túrós-, zsíros- stb. tömlők és bödönök. Húsfélék elrakása. Tojásos bucsérok, paszulykasok. Burgonyás vermek. Szűszékok, gabonáskasok, hombárok, kástuk. Kenyeresrácsok, tésztaasszutyók.

AZ ÉTELEK ELKÉSZÍTÉSE. ÉTELFAJTÁK.

I. TŰZGERJESZTÉS ÉS TŰZHELYSZERSZÁMOK.

Tűzgerjesztés dörzsöléssel. Tűzcsiholás. Tűztisztelet. Tűzelőanyagok. A tűzhely és kemence segédszerszámjai. A tűzfejálj, tűzikutya, szolgálfa, háromláb, serpenyő, csipér, pemet, szénvono, kuruglya.

II. ÉTELEK ÉS SÜTŐ-FŐZŐSZERSZÁMOK.

Állati eredetű ételek. Pirító szerszámok. Nyárs, rostély, serpenyő, tepsi. Főzőszerszámok. Bogrács. Halászlé, gulyás, pörkölt, juhhúsos kása, töltelékek. Húslevesek. A tej, tojás, vaj és méz szerepe népünk konyháján. Növényi eredetű ételek. Levesek. Árvaleves. Gyümölcs és levesek. Zsufa, gabonaleves, cibere, tészta levesek. Saláták és zöldfőzelékek. Szárazfőzelékek. Répa- és káposztafőzés. Tészták. Kásák és pépek. Galuskák. Gombócok. Csikok és reszelték. Lepények. A kenyér és kenyérsütőszerszámok. Pogácsák. Rétesek, bélesek. Kalácsok, percek. Fánkok.

ITALOK ÉS FŰSZEREK.

A víz. Vízszűrő módok és alkalmazosságok. Kobak. Szapoly. Ivótülök. Ivóharang. Fából faragott ivókészülékek. Vízfordó faedények. Kutak. Bodonkút. Bugyogák és kanták. Gémeskút. Kerekeskút. Az ősi lóser és magyar ser. A mézser. A pálinka. A kávé és tea. A dohány. Fűszerek és ételjárulékok.

TÁLALÓ ÉS EVŐSZERSZÁMOK. ÉTREND.

A tálalás ősi módja. A suba mint asztal. Az evőszék. Az asztal. A szék. A tál és tányér. Evőeszközök. Ételhordó edények. Az étrend. A pátriarchális étkezés. Ünnepi vendégségek.

ÖSSZEFOGLALÁS.

A magyar táplálkozás néprajzi mérlegelése. Parasztkonyhánk tárgyi felszerelése. Kezdetleges ételféleségeink nagy száma. Etelneveink eredete. A magyar konyhaművészet két fő vonása. Az ízletesség és változatosság. A hús és zsír kedvelése. A magyar pecsenyék. Főtt és sült tészták.

ÉPÍTKEZÉS. Írta BÁTKY ZSIGMOND.

Az emberi települések leírása és a néprajz. Az épületek alakulásának vizsgálata egészében a néprajz hivatása. A tűzelőberendezések fejlődésének buvárlása a legfontosabb feladat.

TELEPFORMÁK.

A település néprajzi tényezői. A két szélsőséges telepforma. A magányos tanya és tömör falu. Honfoglaláskori telepedésmódok. Tanyarendszer. Szőlőhegyközség. A „szeres” telep és zárt faluforma. A falutelepülés két főformája. Soros- vagy utcás falu és csoportos falu. A „hadas” település. Szegek, zugok. Falukerítés. Az udvarok fő formái. Magányos és csoportos udvarok. Eredetük. Telekkerítések. hágsók, ajtók, kapuk.

KEZDETLEGES HAJLÉKOK.

A lakóház ősei. Földreépített és földbemélyesztett épületek. Földreépített régi és mai kerek hajlékok. Jurttípusú nemez- és cseregésátor; szekérsátor, pásztortalyiga, karaula. Kotatípusú göcseji pálinkafőzőkúnyhó szalmafedéllel. Nádból állított kerek juhász- és gulyáskúnyhók. Szögletes nyitott és fedett pásztorhajlékok. Enyhelyek, cserények, tetőkúnyhók és falas pásztorhajlékok. Földbemélyesztett szögletes hajlékok. Partlakások, putrik, földházak.

A HÁZ ÉPÍTŐANYAGA ÉS ÉPÍTÉSE.

Az építés a közösség munkája. Kalács, kölcsön, segítség. A ház részei. Fal és tető. Föld-, sár-, vályog-, tégl-, kő-, nád-, vessző- és fafalazatok. Tetőváz és fedél. Szelemen és szelemen nélküli tetőváz. Kontyos-, üstökös- és nyerges tető. A ház fedés. Szalma-, zsúp-, nád- zsindegy- és cserépfedés. A zsúpfedés. Házcúcsok. Tornác, pádimentom, ablak, ajtó, zár.

A LAKÓHÁZ BELSEJE ÉS TAGOLÓDÁSA.

A kezdetleges lakóház tagolódása. A tüzelő szerepe a tagolódás későbbi menetében. A tűzhely és kemence eredeti alkata. Tűzhelyes és kemencés háztípusok. A tűzhely és kemence egybeolvadása. Kemencés-tűzhelyes és tűzhelyes-kemencés háztípusok. Tűzhelyes elindulású magyar háztípusok. Keleti és déli magyar ház. Kemencés elindulású magyar háztípusok. Nyugati, északi és középmagyar ház. A fejlődés sejtett útja alaprajzokban. A magyar házak helye az európai háztípusokban.

A) TŰZHELYES HÁZAK.

a) Keleti magyar ház Erdélyben és az Alföld északkeleti peremvidékén. Az ősi forma: egyhelyiségű, középtűzhelyes ház. Tűzgödör. A tűzhely fölemelkedése, sarokba helyezése. Szikrafogó cserény, gógány, kürtő, padlás. A cserepes, platten, kemence, pest, szoba. Az eresz és fűstház. A keleti vagy erdélyi ház rokonai. A zempléni kabolás ház. A felsőtiszai kandallós ház. Formák keveredése az érintkező területeken. A jövő fejlődés útja.

b) Déli magyar ház Alsósomogyban, Tolnában, Baranyában, Szlavóniában. A keleti és déli magyar ház közti különbség. Az ősi alak a bosnyák kútya-típus. A kályha meghonosodásának hatása. A „szenesház” és szoba. A szlavóniai és délsomogyi fűstősházak. A fejlődés iránya.

B) SZOBÁS-KONYHÁS HÁZAK.

c) Nyugati magyar ház a Balaton vonalától nyugatra. A kemencés alaptípus. A tűzpad. A fűstös ház. A hetési, őrségi, göcseji, vend és hegyháti fűstös házak. A kurugla. Az ősi pítvar. Kemence, banyakemence, kályha. A szoba és konyha létrejötte. Felnémet vagy álfelnémet háztípus?

d) Északi magyar ház a palóc nyelvterületen. A palóc faház s a tót ház közös vonásai. Száz évvel ezelőtt. A palóc kemence eredete. Sokféle szerepe. A fűsttelenítés megoldása. A palóc pítvar. A hideg konyha. A mai állapot.

e) Középmagyar ház. A kémény szerepe az alföldi ház fejlődésében. Kéménytelen ősi hajlékok. Óltanyák és földházak. A földházak fűsttelenítése. Füstlyuk, kürtő, szabadkémény, zártkémény. A kéményaljától a konyháig. A szabadkéményes konyhák tűzhelyfajtái. A hosszúkás patka. Az ólas patka. Az asztalpatka. A debreceni „szabadkonyha”, a szegvári „lakodalmi konyha”. Egyéb alföldi tűzhelytípusok. Nyári konyhák és szabad sütőkemencék. A búboskemencék. A csuproskemencék. Az alföldi ház fejlődése. Összefoglalás.

A MAGYAR HÁZ SZÓKINCSE.

A nyelvi tények bizonyító vallomása. Ósmagyar elemek. Korai szláv elemek. Későbbi német elemek. A felnémet háztípus átalakító hatása az úri házakon keresztül a magyar parasztházra.

GAZDASÁGI MELLÉKÉPÜLETEK.

A melléképületek rendeltetése. Jelentőségük a házépítés szempontjából. Csűr és pajta. Dunántúli pajtatípusok. Az erdélyi csűrök. A hosszúcsűr. A jármás csűr. A székely kurtacsűrök. A kalotaszegi csűrök. Az istálló a régiségben. Akol szavunk eredete. Ól szavunk eredete. Az állás. A félszer. A telettető állásfélszertől a beltelki istállóig. A nagykun tüzelősól.

BÚTORZAT. Írta VISKI KÁROLY.

A bútor szó jelentése. A pásztor betyárbútora. A gúnya. A bútorok osztályozásának nehézsége.

A HÁZ FÖLDJÉTŐL AZ ELSŐ BÚTOROKIG.

PAD ÉS SZÉK. A pad helynévi jelentése a régi nyelvben és a nép nyelvében. A házbeli kezdetleges pad; padló, palló. A pad és szék szó jelentésbeli rokonsága. Pad- és székfélék. Régi úri házak és mai parasztházak padszéke. A palóc lóca. A falra való. A padok, lócák karja. A palóc lócák más-más neve és rendeltetése. A moldvai csángók padvetése.

A MAI BÚTOROK KELETKEZÉSE ÉS TÖRTÉNETI ALAKULÁSA.

ÁGY ÉS FEJAL. A gyékény és szalma mint ágy. A fűajdeszka. Az ágy szó jelentésének története; a szokáshagyomány vallomása. A gúnya-ágy.

ÁGYSZÉK ÉS NYOSZOLYA. A nyoszolya szó egykori jelentése. A mennyezetes ágy.

ÁGYNEMŰ. Hálóágy és vetettágy. Az ágyvetés néhány példája.

SZEKRÉNY ÉS LÁDA. A szekrény szó eredete. A szekrény alkata. A szekrény és koporsó szó jelentéskapcsolata. A koporsó szó ősi jelentése. A szekrény hátrálása, pusztulása. A láda szó eredete. A tulipános láda kora; hátrálása, pusztulása.

EGYES-SZÉK. Kezdetleges egyes ülőbútorok. A gyalogszékek. A székhordozás szokása. A karszék, karosszék szó jelentése.

EVŐSZÉK, ASZTAL. A földönétkezés szokása; a szokáshagyomány vallomása; az asztalvetés. A tálalóeszköz székre kerülése. Tálszék. Melius Péter táltartója. A kamarásasztal; helye; alkata; alászállása a parasztházba.

FALITÉKA, LÁBASTEKA, ALMÁRIOM.

RÚD, KENDŐSZEG, FOGAS, TÁLAS.

GYERMEKBÚTOROK: ringó (rengő), tolidikó, gyerekálló stb.

A BÚTOROK ELRENDEZÉSE.

A HÁZ BELSŐ RENDJÉNEK ALAKULÁSA. A padkásrendű házbelső képe. A szegelyre és középre rendezett házbelső képe; egyes bútorok állandó helye. A hátulsóház rendje.

FÜTÉS. Írta BÁTKY ZSIGMOND.

Az asszony és gyereknép hálóhelye. A férfinép hálóhelye. A régi házak kevésbé védtek a tél hidegétől. A legegyszerűbb fűtő: a nyílt tűzhely. Ennek Erdély a hazája. Az erdélyi tűzhely fejlődése a kajhacserepesig. Zárt fűtőkészülékek. A sárkemencék. Az alföldi búbos. A palóc kemence. A dunántúli kemence. A cserépkályha őse: a kupás kemence. Ásatag emlékei. Az igazi kályhák.

VILÁGÍTÁS. Írta VISKI KÁROLY.

A szabad tűz világlója. A világló szilánk vagy fáklya. Világtartók. A székelg (csángó) világló és a szurkos kalán. Népszokások világlói: lobogózás stb. A zsír-félékkel való világlítás; mécs (pillogó stb.). A gyertya szó jelentése; a fából való csőrőgyertya. A koppantó. Gyertyatartók (kecskeláb, betlehem). Lámpások.

MESTERKEDÉS. Írta BÁTKY ZSIGMOND.

A parasztház önellátó kézműves tevékenysége. A mesterkedés eredete és fejlődése. Házimunka. Háziipar. Kézművesség. Iparosság. A néprajzot elsősorban a házimunkák érdeklik.

A FA MEGMUNKÁLÁSA.

Tisztára férfi foglalkozás. Az ősi fakorszak. Az előmagyarok ebbéli tudománya a szókincs alapján. A pásztornép famunkái. Fakéregmunkák. Sótartók, dobozok. Poncolás. Kéregtarisznyák. Lovóedények. Taplósapkák. Háncs és kötél szíjacsból. Faragószerszámok. Faanyag. A megmunkálás két módja: faragás, vésés. Botok, Nyelek. Kásakavarók. Pipaszárazak. Furulyák. Kanalak. Bárányszoktatók. Borotvartartók. Tükrösök. Gyujtótartók. A paraszti faművesség. Szerszámok. A bogrármunka és szerszámok. Faragott, vájt, égetett gazdasági szerszámok. Vályúk, bodonok, vékák, teknők. Mozsarak, kupák. Gyerekjátékok. Háztartási holmik. Esztergályozás. Nyirettyús és lábitós eszterga. A csutorás mesterség. Kádármunka. Hordók, sajtárok, csobolyók. Asztalosmunka. Szövőszékfaragás.

AZ AGYAG FELDOLGOZÁSA.

Cserépedény a parasztházban. Használati és díszedények. Történeti visszapillantás. A gölőncsérés kasztszerű háziipar volt. A fazekas munkája. Tapodás, gyúrás, formálás, korong. Szárítás, festés, irás, karcolás. Egetés kétszer. Mázolás. Fekete, mázatlan és ónzománcos edények. A habánok. A mesterség elterjedése.

BŐRGYÁRTÁS.

A nyelőkincs vallomása. Bagaria. Pásztorbőrművesség. A juhbőr kikészítése száraz úton. Ruhafélék: hátibőr, suba, ködmön. A varrás. Apróbb pásztorholmik. Karikás, erszény, zacskó. Nyeregszerszám. Öv, hüvely, bocskor. Tömlő, izák. Pásztor bőrvarrószerszámok. Paraszt bőrművesség. A szűcsmesterség, mint „egész mesterség”. A bőr kikészítése: törés, csávázás, festés.

A GYAPJÚ FELDOLGOZÁSA.

A mesterkedés multja. Eljárása. Nemez és posztó. A nemezgyártás. Sűvegesek, pokróccsinálók. A posztógyártás. A gubásmesterség. Ványolás vagy kallás. A szőrtarisznyaszövés.

NÖVÉNYI SZÁLAS ANYAGOK FELDOLGOZÁSA.

Elsődleges és másodlagos növényi anyagok. Gyékényfonás és szövés. Szalmafonás. Vesszőfonás és termékei. Kendermunka. Ősi volta. Asszonyi foglalkozás. A kender vetése. Nyűvés, áztatás, szárítás. Törés: törővályú, kölyű, törő, bitó, tiló. Dörzsölés. A fésülés és szerszámok: héhel, gereben, ecellő. Tépés. A fonás és szerszámok. Guzsal- és rokkafajtáink. A motollálás és szerszámok. Szapulás, sulykolás, fehérítés. Gombolyítás. A szövőszék vagy osztovata. A len feldolgozása. A csalán feldolgozása. Szőnyegszövés. Madzagszövés, kötés, horgolás, hímzés.

TÜLÖK ÉS SZARV FELDOLGOZÁSA.

Pásztorok tüllök- és szarvkészítményei. Agancsmunkák. Csontfaragványok.

GYERTYAMÁRTÁS.

A gyertya szó eredete. Viasz- és fagyúgyertya. Gyertyamártás. Gyertyaöntés.

SZAPPANFŐZÉS.

Asszony nép dolga. Zsiradék és olaj. Széksólyug. Főzés, formázás. Lúgszappan, epszappan.

BÁBOSSÁG.

A mesterség eredete. A mézeskalács anyaga, készítése. Utófák, kalácsformák. Egyéb bábos készítmények. Vallási vonatkozásuk.

VISELET. Írta GYÖRFFY ISTVÁN.

A népviselet fogalma. A változás okai: úri hatás, helyi ízlés, feltámasztóvágy, hatósági intézkedések, életkor, jómód, szegénység. A hagyományörző réteg. A régi magyar viselet. Nemesség és jobbágyság. A jobbágyfelszabadítás s következményei. Régi viseletünk emlékei. Anyag, szabás, külső. A szókincs vallomása.

A HAJVISELET.

A haj mint ruha s mint dísz. A férfi hajdivatja. Tarfejűség és hosszú haj. A csimbóka és az üstök. A halántéktincs. A körhaj. A bajusz. A szakáll. A nő viselete: a hosszú haj. A nyírás mint büntetés. A kifésült haj megóvása. Hajadon és menyecske. A leeresztett haj. A fonat. A törött haj. A hajkonty.

A RÉGI MAGYAR RUHAVISELET.

Az ősmagyar mez. A honfoglalók ruházata. A fejlődés útja. Ruhát jelentő szavaink.

a) A FEJREVALÓ. Hajadonfő: leányfő. A bekötött fej és a becsület. Az asszony fejrevalója. A kendő. A kőcőle. A pacsa. A vászonfőkötő. A kéregfőkötő. Fajtái. A leány pártája. Az erdélyi női kalap. Férfi fejrevalók. A sapka vagy kucsma. Prémessapka. A kalpag. A süveg. A süveg csákója. A kalap. A pörge kalap. Kalapdíszek: pántlikák, csapók, tollak, bokkréták.

b) AZ ALSÓRUHA. A vászonviselet. A fehérnép vászonruhái: Az ing. Ősi formája. Bevarrott és mellévarrott ujjú ingek. Az ingváll. Az ujjatlan ing. A pendely. Az alsósoknya. A kötő. A muszuly. A rokokya. A férfi vászonneműi. A borjúsájú derekatlan ing. A borjúsájú derekas ing. A borjúsájú hosszú ing. A lobogósujjú derekas ing. Újabb férfingfajták. Szűk és bő gatya. A zsiros gatya. A kék vászonviselet. Az egyágú gatya. A vászonnadrág.

c) A FELSŐRUHA. A gubaposztó. A guba. A szűrposztó. Szerepe a régiségben. A szűrköpönyeg. Viselés módja. Szabása. A nyakasszűr. A pástorszűr. A cifraszűr. Egyéb szűr fajták. A szárdolmány. Zeke, szokmány, daróc, condra. A szűrkanakó. A szűrnapdrág, harisnya, berhe. A szűrruhák díszítése. A posztómellény. A bőr mint ruhaanyag. „Magyar” szűcs és „német” szűcs. A bőrruha szabása. Az előbőr vagy mellbőr. Az oldaltgombolós bőrmelles. Az előlgombolós bőrmelles. A ködmön s válfajai. A női ködmön. A suba. A kisbunda. A bőrnadrág. A bőrruha díszítése. Az öv eredete és rendeltetése. A derékszíj. A tűsző vagy gyűszű. A lábszíj.

d) A LÁBBELI ÉS A KESZTYŰ. A bocskor. Ősi volta. A kapca és a lábbőr. A habda vagy türecs. A papucs. A cipő. A bakancs. A csizma. A fordított csizma. A székely „kölyökcsizma”. A botos. A sarkantyú. A kesztyű.

A NÉPI RUHAVISELET NAPJAINKBAN.

A nyugati művelődés hatása. Az ősi anyag és a régi forma pusztulása. A férfiviselet újmódi ruhadarabjai: A posztó mente és nadrág. Az ujjas mándli. A bujka és untermek. A lájbi. A priccse nadrág. A rajthuzli. A pufándli. A henderyő. A kötény és a surc. Földrajzi áttekintés. A magyar népviselet jellege.

A MAGYARSÁG NÉPRAJZÁNAK MÁSODIK KÖTETE.

GAZDÁLKODÁS. Írta GYÖRFFY ISTVÁN.

Legősibb formái. A gyűjtögető gazdálkodás. A termelőgazdálkodás. Az asszony nép szerepe. A magyarság ősi gazdálkodásmódjai. Az ősfoglalkozások. Fejezetünk tárgyköre.

GYŪJTÖGETÉS.

Vadontermő és termesztett növények. Kik, mit és miért böngésznek? Bogyó-, harmatkása-, sulyom- és vadgyümölcsgyűjtés. Gyökér- és gumótúrítás. Gyógyfű- és fűszergyűjtögetés. Nádvághás, gyékényvágás. Az erdőlés vagy irtás. Mi mindenre jó a fa? Rabló élelemszerzés.

MÉHÉSZET.

A méhészet mint zsákmányolás. Vadméhkeresés Erdélyben. A szelid méh gondozása. A méheskert vagy kelence. Ősi kőpük. Kaptár- és kaskészítés. Eresztés farkasgégén keresztül. A méhek telettetése. Lépvesszők és lépnyársak. A dobolás. A raj befogása. A méhészpipa. Újmódi kaptárok. Ősfoglalkozás-e a méhészet?

VADÁSZAT.

Ősfoglalkozásból testedzés. A népi vadászat három ága. Az ugor-kori vadászat. A bolgár-törökség műveltséghatása. A honfoglalók vadászókedve. Vadászat és hadgyakorlat. Az Árpád-kor királyvadászai. A vadászat mint nemesi előjog. Az orvvadászat.

ÜTŐ, SZŪRÓ, VÁGÓ ÉS DOBÓ SZERSZÁMOK.

A legősibb fegyver. A keresetlen fa. A bot mint vadászfegyver. Dárdák, kopják, gerelyek, nyársak. A szakás vonyogó. A hajtója meg a hortobágyi libucütő. Buzogányok és ólmosbotok. A balta mint hajtófegyver. A jokos és válfajai. Az ősi vasfokos. A csákány. Tökéletesített hajtófegyverek. A dobója. A kopja. Verebészés nád vesszővel. Az íj és a nyíl. A parittyja. A csúzlí vagy gumipuska. A golyópuska.

HÁLÓK.

A hálóval vadászás eredete. A vadászhaló és válfajai. A borító-, a korcos- s a kerítőháló. A madarászhaló. A csapóháló. A vöröscökös háló s a vidrafogó varsa. A halászó varsa egyéb vadászó változatai.

HURKOK.

A cseklyészás. A madarász cseklye vagy tör. A sárközi vízi csikló. Szárazföldi rántóhurkok (csekkentők). A gémes hurok. A rúgós hurok. Rucavadászat süttőkkel. A vaddisznófogó tör.

VERMEK.

Mi a verem? A bölényverem. A farkasverem két fajtája. A medveverem. Mikor a vermet veder helyettesíti. A foglyászó hóverem.

LÉPEZÉS.

Miből főzik a lépet? A lépvessző készítése és kirakása. Vadász-mimikri. Éjszakai madarászás. A lépmadzag. A lépezett tölcsér. Bojtorján mint egérfogó-lép.

MEGÉTETÉS ÉS MÉRGEZÉS.

Madarászás cérnára kötött eleséggel. A rucafogó horog. Bódtószerek és irtómérgek.

HAJTÓVADÁSZAT.

A hajtóvadászat célja. Az ember segítőtársai: eb, madár, ló. Történeti áttekintés. Tűzokhajtás az Alföldön. Farkasvadászat. Hogy irtják a sáskát? A solymászat eredete, multja, jelene. A solymász szerszámai. A kápa, a kesztyű, az álmadár. A kiöntés. A kifüstölés.

BORÍTÓ-, CSAPÓ-, ÖNMŰKÖDŐ FOGÓ- ÉS ÖLŐ SZERSZÁMOK.

A borító. A kaptány vagy csapda. Az íjas ürgefogó és ősei. A peckes csapda. Zúzó csapdák. Rúgós vadölő készülékek.

A VAD CSALOGATÁSA ÉS RIASZTÁSA. — VADÁSZJELVÉNYEK.

A csalétek. A csalogatósíp. Csalmadár. A madárijesztő. A kereplő vagy szélkelep. Farkas- és medveriasztás a Székelyföldön. — Vadászjelvények.

ÖSSZEFOGLALÁS.

A vadászat mint ősfoglalkozás. Történeti adatok. A nyelvi bizonyítékok megbízhatatlansága. Zichy István gróf megállapításai. Az íjas ürgefogó ősisége. Török műveltségátások.

III. HALÁSZAT.

A halászat mint ősfoglalkozás. Nyelvi és tárgyi bizonyítékok. Halászatunk ősi ugor, bolgár-török, görög és orosz elemei. Honfoglalás- és középkori halászatunk. A magyar őshalászat pusztulása. A magyar halászat kutatás alapvetői. Herman Ottó gyűjtése. Munkácsi Bernát mesterszótára. Jankó János munkássága.

A REKESZTŐ HALÁSZAT.

A legősibb halfogósmód. A dugászás. A cége és válfajai. A bocskorvarsás székely cége. A csigolyalesdű. A magyar cége. A cigány cége. A göcseji eleven cége. A vejsze és változatai. A rác vejsze. A magyar vejsze. A balatoni kalicka. A középtiszai vész vagy lécka. A ferői vejsze. A varsa (verse, versely) főbb formái. A vesszővarsa. A hálóvarsa. A csapatháló.

A KERÍTŐ HALÁSZAT.

Hogyan készül a háló? A kerítőháló felszerelése. Hálókövek, parák (pallák) és örök. Az apacsok vagy vezérják. A kerítőháló válfajai. Az öregháló. A kétköz vagy gyalogháló. A pirittyháló. A gyalom és a balatoni jégi halászat. A kecsgeháló. Halászbokrok. A vető, vonyó vagy tanya.

AZ EMELŐ HALÁSZAT.

Az emelőháló fogóelve. Különféle emelőhálók. Az ághegyháló. A vasas vagy téli szák. A bodrogi jégi halászat. A keresztháló. A mereggyű.

A HAJTÓ HALÁSZAT.

A hajtás alapelve. Halzavaró szerszámok. Az ősi turbukháló. Matatás a Sebes-Kőrösön. Az őrháló és a Tiszaverés.

AZ ÁLLÍTÓ HALÁSZAT.

Úszó és álló hálók. A métháló és kezelése. A marázsaháló. A balatoni eresztőháló.

A KERESŐ HALÁSZAT.

Min alapszik a keresés? Keresőhálók. A székely vezető- vagy marázsaháló. A kusza-kece és a hosszúkece. A gyérháló. A kaparóháló.

A VETŐ HALÁSZAT.

A vetés vagy borítás. A székelység vetőhálója: a rokolya- vagy pendetyháló. A Tisza—Duna—Siómenti vetőháló. A rác háló. A vetőhalászat földrajzi elterjedése.

A TAPOGATÓ HALÁSZAT.

Feneketlen kosár és hegyetlen méhkas mint halászszerző. A vesszőből font magyar tapogató. Tapogató az Ecsedi-lápon. A középtiszai tapogató. A nyeles borító vagy lepő. Tapogató puzta kézzel. Halászás zavarosban.

A HUROKVETŐ HALÁSZAT.

A hurok mint halfogószerszám. Használata. A hurokvető halászat eredete.

A SZIGONYOS HALÁSZAT.

Milyen a halászszigony? A nyilazó halászat. A vágóhorog szerepe a szigonyos halászatban. Magyar szigonyformák: szűrő, kerítő, nyakló, tűző és oldaltűző szigonyok. A hétágú íves szigony. Szigonyozás szemre és vaktában.

A HORGÁSZAT.

A horgászat fogóelvé. Magyar horogfajták. A kosztoshorog. Karózó- vagy kikötő-horgászat. A lábóhorog. A tutajosok kolompos horogja. A tőkőshorog. Az aldunai vízfogó horog. A pörgettyűs fenékhorg. A magyar horgászat eredete. Horgászás kutyfogató segítségével.

HALÁSZAT RÁGADOZÓ MADÁRRAL.

Százesztendőss feljegyzés. Halászat sassal a bihari Nagy-Sárréten.

A MÉRGEZŐ HALÁSZAT.

Kábító és ölü halmérgek. Mérgezés oltatlan mésszel. Kábítás kutyatejfüvel. A robbantó halászat.

A RÁKÁSZÁS.

Rákászás pusztá kézzel. Rákászás csalétekkel. A rákászó rácsa.

A HALÁSZAT JÁRULÉKOS ESZKÖZEI.

A bődönhajó, a ladik és a csónak. Evezők. Lékvágószerszámok. Haltartók. Kasornya, puttony, csikgödör. A véter és a bárka. Hálófonó szerszámok. Orsók, visszálók, sirítettők. A zsirszedő kagylókanál. A nádvilla és a nádkés.

ÖSSZEFOGLALÁS.

A magyar halászat fejlődése Jankó szerint. A finn-ugor egység korának halászata: rekesztés és horgászat. Az ugor-kor állító halászata. A török műveltség hatás három hulláma. A görög hatás. Az orosz hatás. A honfoglalás utáni nyugati hatások. Az újabb kutatások még feldolgozásra váró eredményei.

IV. ÁLLATTARTÁS.

Az állatvilág megszelídítése. Pásztor- vagy nomád népek. Nomádság és harci szervezet. A magyarság mint harcias, állattartó nép. Az előmagyarság állattartása. A bolgár-török keveredés hatása állattartásunkra. A nomád életmód nyomai településformáinkban.

HÁZIÁLLATAINK TÁJFAJTÁI.

Ósi tájfajtáink megállapításának nehézségei. A magyar parlagi ló valószínű őse. A magyar szarvasmarha. A mokány marha és a riska. A magyar juh két változata. A hortobágyi egyenesszarvú juh. Az alföldi racka. A csigaszarvú oláh racka vagy purzsa juh. A cigája juh. A spanyol merino. Ósi disznófajtáink. A balkáni mangalica. Kutyaajtáink. A komondor. A kuvasz. A puli. A magyar vadászeb őse. A magyar baromfi.

AZ ÁLLATTARTÁS MÓDJA.

Kétféle cél. A külterjes tenyésztés vagy szilaj (rideg) tartás. A belterjes tenyésztés vagy jászlas tartás. A félszilaj tartás.

A PÁSZTORSZERVEZET.

A számadó és bojtárai. Pásztor-sor rideg-sor. A lakos avagy kisbojtár. A számadó helyettese: az öregbojtár.

A NYÁJ.

A magyar pásztornyelv szókinccse. A jószág és a barom szó eredete és jelentése. Nyáj szavunk és rokonértelmű megfelelői. A nyájbeli jószág száma.

A LEGELŐ ÉS A LEGELTETÉS.

A nyári legelő. A legeltetési jog régen és napjainkban. A téli legelő és a teletetés. A részes tartás. A legelő felbecslése. Zsendüléstől szorulásig. A juhászdel. Terülés és capolás. A legeltetés rendje. Állatfajok sorrendje. A legelő minőségéből adódó sorrend. Jóság a tilosban.

KÜT, ITATÁS.

Itatás nyílt vizen. Régimódi itatók az Alföldön. A kopolyák vagy gödörkutak. A mai alföldi itatók. A gémes kút bélése. Többgémű kutak. Az itatóvályú. A déllő állás és a fertőzés.

A TERELÉS, TERELŐSZERSZÁMOK.

A kutyák szerepe a terelésben. Nyájörző és terelő kutyák. Terelő szerszámok. A karikás. A hosszúnyelű ostor. A pásztorbot készítése és válfajai. A gajló. A csörgős bot. A kampós bot. Az erdélyi ösztön.

KIFOGÁS A NYÁJBÓL.

A pányva vagy árkaný. Pányvavetés csikóra. Pányvavetés rideg marhára. A szilaj bika kifogása. Mikor a rideg disznónyáj összeröffen.

A SZABAD MOZGÁS GÁTLÁSA A LEGELŐN.

A nyűgözés célja és eszközei. A tartó pányva. A kolonc. A nyűg válfajai. A béklyó vagy bilincs. A fabékó. A kapcsos békó. A karikás békó. Kulcsos béklyók. A cigánybékó. Az alberti békó. A Gönczy-békó vagy fözött békó. A disznójárom. Az orrkarika.

AZ ŐRZÉS.

Mikor a nyáj megriad. A megriadás okai: bogárvás, zivatar, vérszag, füst. Ha az istálló kigyullad. Ejszakai jártatás. Tájékozódás a sötétben. A pásztorbűz mint tájékoztató. A kolomp rendeltetése. A harang vagy delleng. A voltaképeni kolomp. A pergő vagy zörgő. A csengő. Gulyakolompok. A juhnyáj csengői. A disznóra való pergő.

A SZÁMONTARTÁS.

Ismertető bilyogok. A bilyogzóvas. Hogyan s mikor bilyogoznak? A bilyog formája. Hatósági bilyogok. Erdélyi bilyogkönyvek. A jóság testébe vágott ismertető jegy. Kecskeméti jüljegyek. Farkcsönkítés. Ideiglenes ismertető jelek. Bárányszoktatók vagy bárányrovások. A rovás szerepe a számontartásban. Rovásjegyeink és eredetük. Az egyszerű rovás. A páros rovás. Négy-, hat- és nyolcszögletű rováspálcák.

SZAPORÍTÁS, KIMUSTRÁLÁS.

A természetes szaporodás szabályozása. Szilaj hímek fékentartása. Féliszilaj vagy kezes jóság hágatása. A hágatás ideje és módja. A herélés vagy miskárolás. A kitorés. A fordítás. A kimetszés. Herélés sáslevéllel. Herélés foggal. A disznó herélése. Ménherélés. Bikaherélés. Baromfiherélés. A nőstény miskárolása. A herélt állat neve. A komor jóság.

AZ ELLÉS.

Hol ellik a szilaj jóság? A juhfogadtató. A disznó ellőfészke és a fiasztógödör. A fiasztató vagy kutrica. Az elvetelés. A hasi bőr és felhasználása.

GYÓGYÍTÁS.

Gyógyítás és egészségvédelem. Babona és kuruzslás. Az orvoslás jelentősége a szilaj, féliszilaj és a kezes állattartásban. A juhász orvosló tudománya. Gyakoribb juhbetegségek. A rüh. A kergesség. A himlő. Nyűves sebek gyógyítása. Rovarirtás füsttel. A füst szerepe a ragály elleni védekezésben. Tetűirtás agyagos sárral. A felfúvódás és gyógyítása. Érvágás pattintóval. A napszúrás elhárítása. A veszettség orvosszere.

IGÁBA TÖRÉS.

Előkészületek a befogáshoz. A sanyarú jászol. Pányvázás és kikötés. A járombavonás. Indítás. Tinóoktatók. A szilaj csikók befogása.

PÁSZTORÉPÍTMÉNYEK AZ ÁLLAT ÉS A PÁSZTOR SZÁMÁRA.

Hajléktalan nyájak és pásztorok. Téli állások. Természetes és mesterséges enyhelyek. Az alföldi szárnyék és ültetése. Karám, akol, félszer. Az esztrenga vagy dranka. A kosarazás. A bánya. Fedeles ólak a legelőn. Gunyás pásztorok. Különféle pásztorhajlékok. Az enyhely és válfajai. A hortobágyi vasaló. A kiskunsági cserény. A teljes cserény. Állófák és ágafák. Az eleséges taliga. A kerekes kunyhó. A kontyos kunyhó. A nyergestetejű kunyhó. A putri vagy verem.

A TAKARMÁNY.

Szilaj pásztorkodásunk hanyatlása. A téli takarmányozás eredete. A téli takarmány három fajtája. A szükségtakarmány: lomb, gyökér, törköly. A szénafű. Kaszálók. Vágás, szárítás, gyűjtés. A petrence, a rudas és a vontató. Szénagyűjtés a Székelyföldön. A szénatermés eltartása. Az ősztörű. A rúd köré rakott boglya. Az abora. Szénáspajták és csűrők. Szénaboglyák és kazlak. A gyűjtés szerszáma: a villa. A boglyarakás és szerszámai. A boglya megbontása. A szénavágó. A mezőgazdaság takarmánytermékei. A szemes takarmány. A szálás takarmány. Szalma és török, mint takarmány. A rázott, a szülés vagy szüleség és a szecska. Vermelt zöld takarmány. A tengeriszár, mint takarmány. A szilaj jószág téli takarmányozása.

A JÁSZLAS ISTÁLLÓS ÁLLATTARTÁS.

A legegyszerűbb jászol. A szabad ég alatti nyári jászol. Az istállóbeli jászol. Az etetőrács. Az alom és az almozás. A hidlás. A trágya eltakarítása és felhasználása. Száritott trágya, mint tüzelő.

A HÍZLALÁS.

Lóhízlalás és lóhúsevés hajdan és napjainkban. Ahol a szamarat is hízlalják. A hízómarha vagy göbböly. Disznóhízlalás makkon és moslékon. Űrhízlalás. A tömött kacska és lúd.

A TEJGAZDASÁG.

A tej szerepe népünk háztartásában. A honfoglalók kumisza. Ridegtartás és tejgazdaság. A tejelő tehén gondozása. Pala, palóka és borjúkantár. Az első tej, azaz gúrásza vagy fecstej. Nyerstejfgyaszítás. Házi tejtermékek. Az aludttej vagy szerdek. A tejjől és a tejszín. Vajköpülés és túrószikkasztás. A savó felhasználása. A gulyás tejkészítménye: a tarhó. A fejős juhászat szervezete. A napi juh. Az alföldi bacsó és a székely major. Béfezés és osztzkodás. Fejőszerszámok. A juhtej feldolgozása. A juhtejtő különféle fajtái. A kanalas- vagy savóító. A száraz- vagy gyomorító. Hogy készül a gomolya? Zsendicekésztítés. A juhtúró és készítése. A vermelt keserútúró. Székely juhtejkészítmények.

A SZŐR ÉS A GYAPJÚ.

A legértékesebb állati szőr. A juh gyapjának feldolgozása régen és napjainkban. A gyapjúnyírás. Juhmosás és juhusztatás. A gyapjúnyíró olló. A rideg jószág rab-szőre. A lófark felhasználása. A disznószőr felhasználása.

HÚS, BŐR ÉS CSONT.

Friss-hús-fogyasztás. A döghús, mint emberi és állati eledel. A bőr felhasználása. A nyúzás. A hasibőr felhasználása. Mi készül a faggyúból? A gyomor, a bél és a csont értékesítése. A vér felhasználása. Szarv- és tüllökfeldolgozás.

AZ APRÓJÓSZÁG.

Nagyjószág és aprójószág. A honfoglalók aprójószága: a tyúk. Mai tyúktenyésztésünk. Lúd- és kacsatenyésztés. A pulyka és a gyöngytyúk szerepe gazdálkodásunkban. Galambdúccok és galambbúgók.

ÖSSZEFOGLALÁS.

A magyar pásztorkodás főformái. A nomád pásztorkodás jellemző vonásai. Az európai tartásmód jellemzői. A kettő keveréke: a félszilaj tartás. A nomád és a félszilaj pásztorkodás háttérbeszorulásának okai. Állattartásunk ősi magyar és idegen elemei. Az állattartás, mint a magyarság ősfoglalkozása. A kertés faluforma

V. FÖLDMÍVELÉS.

Mi a földművelés? A földművelés két ága. Az ásós vagy kapás művelés. Az ekés vagy szántó művelés.

A MAGYAR FÖLDMÍVELÉS EREDETE, MULTJA.

Ugor-kori földművelésünk nyelvi bizonyosságai. Tanítómesterünk a földművelésben: a bolgár törökség. A honfoglalók földművelő tudománya. A magyarországi földművelés honfoglalás előtti emlékei. A honfoglalók szláv ajkú gazdasági cselédei. Földművelésünk sajátos jellege.

GABONAFÉLÉINK.

Bennszülött és meghonosított növényfajták. A gabonafélék uralkodó szerepe. Az óvilág legősibb gabonafajtája: a köles. A hazai kölestermelés. Mai búzafajtánk őse: a törpe búza. A polyva vagy kétszemű búza. A tönköly vagy vótér. Az alakor. A lengyel búza. Kiveszõben levõ egyéb búzafajtáink. A diadalmas bajszos őszi búza. A rozs. A kétszeres vagy elegy-búza. Az árpa. A tatárka. A tengeri vagy kukorica. Ruházkodás céljából termesztett növények.

A FÖLD-HASZNÁLAT.

Az őszi közös birtoklás. A nyomásos gazdálkodás és a művelési kényszer. Az egyéni földtulajdon. A tagosítás kérdése.

A TELEPÜLÉS ÉS A MEZŐGAZDÁLKODÁS VISZONYA.

Irtvány eredetű szerez telepek. A határ beosztása. Egy- és kétbeltelkű telepek. A kétbeltelkű település eredete. Fennmaradásának történeti okai. Hanyatlása.

A TANYARENDSZER.

A mai tanya s a régi szállás. Régi jászkun telettető szállások. Az alföldi ólaskertek. A mezőgazdasági tanya. A tanyarendszer térhódításának okai. A magyar tanya s gazdálkodás.

A NYOMÁSOS GAZDÁLKODÁS.

Az egybeltelkű település határbeosztása. A dülök. A nyomásos vagy forduló rendszer. Parlag és ugar. A háromnyomásos rendszer. A zöld vagy javított ugar rendszer. A kétnyomásos rendszer. A vetéskényszer régen és napjainkban.

A TALAJ ELŐKÉSZÍTÉSE.

Az erdőirtás őszi módja. Erdőpusztítás a Székelyföldön. Zombékirtás.

TRÁGYÁZÁS.

Természetes talajjavító eljárások. A magas tarló. Mesterséges talajjavítás. A kosarazás. Talajjavítás istállótrágyával. A trágyahordás ideje s módja.

ÁSÁS, KAPÁLÁS.

A mai ásó vagy ájó őse: a vasélű faásó. Ásás búza alá. A kapa. Szerepe a kertben s a szántóföldön. Különböző kapaformáink. A tehénszájú kapa. A garaszoló. A kiskapa. A tövető- vagy irtókapa. A csákány. A csákánykapa. A gereblye.

AZ EKE ÉS A SZÁNTÁS.

Az eke őshazája. Az őszi faeke. A faeke vas alkatrészei: a hosszúvas vagy csoroszllya és a laposvas. A faalkatrészek: a gerendely, a köldök, a talp és a szár. A taliga. A kerek vagy mankós gerendelyű eke. A kerülőeke és a váltóeke. A szántás. Megtorkollás és megtalpallás. A magyar faeke emlékei a XVII. század előtti időkből. Az eke fejlődése. A múlt század ekeversenyei. Hazai ekefajták. A krumplikapáló és a határbarázdáló eke. A csúsztató kabala vagy gólya. Az ösztöke. Az ekevonó állat. Gyeptörés. Ormóra szántás. Bogárhátára szántás. Pados művelés.

VETÉS, BORONÁLÁS, GYOMIRTÁS.

A vetés elmunkálatai. Vetés csoportosan. Két lábra vetés. Egy lábra vetés. A len, a kender, a köles és a tengeri elvetése. Vetés tarlóra. A boronálás és szerszámai. A tövisborona. A fogasborona. A henger vagy görgő. A vetés védelme és gondozása. Kaszálás és legeltetés. Az aszatólás s a hegyezés. A kapásnövények gondozása. A kapálás és a gyomlálás. A töltés, a ritkítás és a fialás.

ARATÁS, VÁGÓSZERSZÁMOK.

A legegyszerűbb aratásmód: a nyűvés. A vadbúza nyűvése. Kőestézés és tengeritörés. Az arató sarló. Magyar sarlóformák. Nád- és szárványó szerszámaink. A nyeselő. A nádvágo vagy gagucs. A kaszur. A tolókasza. A lépmetző. A kasza. A rómaiak köpös kaszája. A XVI. századi szallai kasza. Az alföldi kasza. A kasza takarója vagy csapója. Kaszaélesztő eszközök. A kaszálás. A rávágás. Marokszedés és kévekötés. A rendre vágás. Kepe, kereszt, rakás, kalangya. Rész aratók és summások. Aratás kalákában. A tarló letakarítása. A tallózás.

A HORDÁS, CSŪR, ASZTAG, SZÉRŰ.

A levágott gabona betakarítása. A szérűskert. A rakodó vagy lóger. A csűrösrendszer. A székely asztagláb. Az alföldi asztag. A régi alföldi szérű. A szérű szó eredete. A gyűrűalakú matyó szérű. A fedett szérű.

CSÉPLÉS ÉS NYOMTATÁS.

Cséplés és nyomtatás. A legegyszerűbb cséplésmód. Kőleshántás, tengerihántás, tengerimorzsolás. A kiverés. A magkiverő aszta. A cséplőszék. A cséplő sulyok. A csép és használata. Az agyalás. A szalmázás. A nyomtatás. Ágyás és ágyazás. Nyomtató állatok. A fordítás, a rázás, a karimázás és a töreklés. Nyomtatás kocsival. A cséplővályú.

A SZÓRÁS.

A kicsépell szem tisztítása: a szelelés. Szórás a csűrben. Szórás a szabadban. A dunántúli törekrosta. Szórórosták és szelelőmalmok. Karálás kézi rostán. Az újfajta szórórosta. A tiszta szem felmérése. Aljgabona, ocsú, pelyva. A törek és a szalma felhasználása.

KERTGAZDASÁG.

A kert szó eredete és jelentése. A veteményeskert. A virágoskert és a virágnevelés. Gyógy- és fűszernövények termesztése. Kültelki veteményes- és szőlőskertek.

GYÜMÖLCSTERMELÉS.

Gyümölcsgyűjtés és gyümölcsstermesztés. A magyarországi gyümölcsstermesztés multja. Mai gyümölcsfajtáink. A gyümölcsöskert. Ültetés, nemesítés. Gallyazás és hernyózás. A gyümölcsszüret.

SZŐLŐMÍVELÉS.

Szőlőművelésünk eredete. A hazai szőlőművelés honfoglalás előtti emlékei. Árpád-kori szőlőművelésünk. A lugasos művelés. A domb- és hegyvidéki terraszos művelés. Régi szőlőfajtáink pusztulása. Az amerikai vessző. Ültetés, oltás, fedés, nyitás, metszés. Közönséges karózás. A karikás karózás. Kapálás. A régi szőlőmetsző-kés. A szüret. A böngezés.

ÖSSZEFOGLALÁS.

A magyar mezőgazdálkodás két módja. A keleti eredetű alföldi gazdálkodás. Az európai eredetű domb- és hegyvidéki gazdálkodás. A két gazdálkodásmód újabbkori keveredése. Mezőgazdaság és állattartás viszonya. A nomád jellegű gazdálkodás eredete és fennmaradásának okai. A tanyarendszer kialakulása. Mezőgazdaságunk óeurópai hagyományai.

VI. TEHERHORDÁS, KÖZLEKEDÉS, JÁRMŰ.

TEHERHORDÁS EMBERI ERŐVEL.

Az asszony nép cipekedő munkája. A kéz és a váll szerepe a cipekedésben. A csigarúd, az ételhordó rúd, a testvívó fa és a Szent Mihály lova. Teherhordás háton és fejen. A talicska és a tragacs.

A KÖZLEKEDÉS ÉS A HÍRADÁS.

Az előmagyarság közlekedő eszközei. A közlekedés szerepe az előmagyar korban. A honfoglalók közlekedése. A híradás ősi szerszámjai: kürt, dob, síp, száldob, harang. Jeladás tűzfénnyel.

ÚT, HÍD.

Gyalogos és lovas-szekeres közlekedő utak és hidak. Útkészítés sáros terepen. A palló és a bürü. Jéghízlalás. Hidépités.

A GYALOGOS KÖZLEKEDÉS. FALÁB. KORCSOLYA.

A gyalogjáró kezelője: a bot. A pákász lápibotja. Hótalp, jégpatkó, fabocskor. A faláb. Az irongálás és az ironga. A fakorcsolya. A gyalogszánkó és a fakutya. (Átkelés folyóvizzen.) A magyar ember úszótudománya.

VÍZI JÁRMŰVEK.

A nádkéve-tutaj vagy csölle. A tutaj. A bődönhajó vagy lélekvesztő. A hajó tatja. A csónak vagy ladik. A dereglye vagy csámesz. A hidas vagy komp. A bárka. Evező és csáklya. Az alföldi sárhajó vagy félhajó.

SZÁN, VONTATÓ.

A szán szerkezete. A gyalogszán vagy bakszán és válfajai. A szán mint vontató-eszköz. Petrencevontatás. Vontatás kivágott lombos fán. Vontatás petrencerádon. A tiszántúli vontató: az ördögsekér. Az alföldi csámesz vagy bolondkocsi.

TALYIGA. SZEKÉR. RAKODÁS. KOCSI.

A szekér szó eredete és jelentése. A legegyszerűbb szekér: az ősi, kétkerekű talyiga. A négykerékű szekér keletkezése. A magyar talyiga különféle formái. A pásztor-talyiga, a debreceni tajiga, a nyírségi talyiga és kordé. A fakószekér és szerkezete. Az alsórész. A felsőrész. Székely szekérfajták. A vendégoldal. A vendégoldal helye és szerepe a rakodásban. A nyomtatórúd. Hogy rakodtak száz évvel ezelőtt az Alföldön. A szemesztermény felrakásának ősi módja. A kocsiszekér vagy kocsi. A kocsi név eredete. A magyar kocsi európai elterjedtsége.

BEFOGÁS. SZERSZÁM.

A vontatójóság. A lovasfogat. A hám és részei. Kantár, zabla, gyeplő. Kettes-, hármás-, négyes-, ötös- és hetesfogatok. A sallang. A csengő. Az ökörfogat és a járom. A patkolás.

HÁTALÁS, NYEREG.

Lovaglás szőrén. A magyar nyereg. A kengyel. A tergenye vagy csacsinyereg.

DÍSZITŐMŰVÉSZET. Írta VISKI KÁROLY.

A népművészet fogalma. Népművészet és díszítőművészet. Az érdeklődés kezdete. A „magyar stílus” jelszava. Összehasonlító lehetőségek a mozgalom kezdetén és ma. Anyag, forma, technika és díszítmény összhangja. A művészek. Rabimunka. A díszítmény népi nevei. Him, irat, cifra. E szók multja.

KÉREGMUNKA.

Anyaga, technikája, díszítése; ősisége, elterjedése. A szarumunkákkal való rokonsága.

CSONT- ÉS SZARUMUNKA.

Csontfaragványok, csontékszerek; kupáncsok. A puskaportartó porszaruk; őskori díszítőelemeik; varázsjelek; porszaruk napábrázolása és varázstükre; ember- és állatábrázolása; jellegzetes díszítménykészlete. Túlőkből készült tárgyak díszítése; a karcolás. A fésűség; fésűdíszítmények.

LÓSZŐRMUNKA.

A lószőrfonás technikája. A díszítmény technikai eredete. Tűtartók, gyűrűk. Ősi technika-e vagy biedermeier-divat?

BŐRMUNKA.

Bőrholtak a pásztorság kezén. Hagyományos pásztortechnikák. Rátét, szironyozás; sallang, pillangó; szíjfonatok, ostorok. A szűcs díszítőművészete. A cifra ködmönök régi rátétdíszítménye.

SZÖTTES.

A szöttesdíszítmény technikai eredete; mértani jellegű díszítmények eredete. Sima, sávolyos, szedettes szöttes. A mesterke. Ősi színek. Alkalmi szöttesek. Székely festések. A takács hagyományok és a népi szöttes.

HÍMVARRÁS.

A hímzés eredete kettős: szöttes és összevarrás. Szöttes és szálánvarrott. Szedettes hímzés. Az írás után való hímzés. A hímzések ősi színei. Hímzésünk multja; hímvarró-mesterek. Nyugati hatások. Ūri hímzések hatása. A szűrszabó hímzése; e hímzés eredete; színei; a rózsza szerepe. Hímzés az egykori rátét helyén. A szűcs hímzése; e hímzés multja; a régi cifra és az újabb hímzés.

CSIPKE.

A csipke technikai eredete; fonás, kötés, rojt, díszvarrás. Gyarmathy Zsigáné a népi csipkék eredetéről.

TOJÁSHÍMZÉS.

A tojásrás technikája: batiktechnika, karcolás. A tojáshím színei, díszítőelemei. Egyes díszítmények ősisége. Avarkori tojáshím.

FAFARAGÁS.

Pásztorfaragás; molnárok, barkácsolók faragása. A pásztorok címeres darabjai. Vésés, domborúfaragás, spangolozás. A mértani jellegű díszítmények ősisége; hátrálása. Őeurópai hagyaték. A történeti stílusok hatása. A szekrény középkori díszítőmódja. Fejfa-, kapufaragás. A faház és a fatemplom. A fatemplomok régisége. Történeti stílusemlékek fatemplomokon és fatornyokon. Kunkép, jászkép. A székelykapu; eredete. Bútorfaragás és festés. A tulipántos láda.

CSERÉPMUNKA.

Őskori hagyaték a cserépholmikon. Az edények alakjának eredete. Az ősi színek. Domború díszítmények, öntés, festés. Céhkancsók vallomása. Fazekasgócok. Ūskeresztény hatások. Kontárok, himpellérek.

FÉMMUNKA.

Őn- és Őlomöntés. Fémberakás, szegecselés. Kupáncsok. Csengőöntés.

MÉZESBÁB.

Süteményformák régisége. A mézeskalácsosság magyar kezdete. Vallási vonatkozások. Az űtőfák. A mézesbáb alakja. A formavésés technikája. A mesterség hanyatlása. Az újabb készítmények. Viaszmunkák: áldozati tárgyak, offerek.

ÖSSZEFOGLALÁS.

A díszítőművészet alakulása anyag, technika, forma szerint. Hagyomány és újság. Nyugati és keleti kapcsolatok. Őeurópai örökség és történeti hatások. Asszimilálás. Lassú pusztulás.

A HAGYOMÁNY TÁRGYAI. írta VISKI KÁROLY.

A hagyomány egy része tárgyakhoz tapad, tárgyakon keresztül nyilatkozik meg vagy tárgyakat termel.

AZ ÉLET NÉGY SZÜKSÉGE.

S z ű l e t é s. Szűlőszék, szűlőágy, boldogasszonyágya; sátor, sátorlepedő; váltott gyermek; komatál; korozsma; boldogasszony pohara; áldomás (csők, paszita). L e g é n y a v a t á s, k o m á l á s. Legénycímer, leánykorbácsolás; lapicka, ferula. Mátkálás, komálás. Mátkatál. H á z a s s á g. Parafernumlevél, jegy, jegyruha, ágy; jőkötő; vőfélybot, buzogány, jel. A lakodalom alakoskodói. Lakodalmieledelek; csigatészta, lakodalmi kalács, prémes, tésztadió, zsírbackicsike. Pereckulac, lakodalmi hordó. T e m e t é s. Halóruha, nyugtőpad, hidegágy; vivőfa, szentmihálytőva, gyászkosci. Képjafa, fűtűlvalója, lábtűlvalója. A gyász színe.

NAPTÁRI SZOKÁSOK TÁRGYAI.

Regősök. Állatbőrös alakoskodók; csodafűszarvas, réttökör, turka; regőshangszerek. *Buso.* Lucázók. *Csapulás.* Termőág, aprószentekelő vessző, korbács; pásztorok vesszei; gircsó; mikulás. *Betlehem.* A betlehemesek jelmeze, kellékei; a betlehemek alakja; marionett; a bábtáncoltató betlehem bábja. *Háromkirályok.* A csillag alakja, tartószerve. *Karácsony.* Ostyahordozás, angyalfia, karácsonyfa, koronafa. *Téltemetés.* A téltemetés alakoskodói (kiszé, villó stb). *Kakasnyakazás, tuskóhúzás, szűzgulyakihajtás, sajbózás.* *Gergelyjárás.* A gergelyjárók szereplői, jelmeze. *Balázsolók szereplői, jelmeze.* *Húsvét.* Vízbevetés; locsolás, himestojás, tyúkverés; kereplő, pörgető, tóka; a húsvéti nyúl; türkölés, kókányozás. *Hajnalfia, (jakabfa, jakabág, májusfa, májfa).* *Pünkösdi királyság.* Pünkösdi király, pünkösdi királyné; királyi pálca; jelmezek. *Szentiván napja.* Lobogó, szalmacsomó, koszorú, tüzeskerék.

RONTÁS (BETEGSÉG), VARÁZSLÁS (ORVOSLÁS).

Rontók, varázslók; a természet és a természetmögötti; megszemélyesítések. Fűvek, ják. Bálványszerű bábok. Gyógyító fűszerszámok. A házi orvosságok eredete. Állati eredetű varázsszerek. Ásványi varázsszerek. Menykö, kígyókő, hálygokő. *Áldozat.* Vízbevetés, építőáldozat. *Offerek; terményáldozat.* *Nézés és igazmondás.* *Dob (szita, rosta), lucaszék, acéltükör, varázsvessző.*

A GAZDASÁGI ÉVKÖR SZOKÁSTÁRGYAI.

Aratókoszorúk, búzakoszorúk. A fonó és disznótor alakoskodói.

CÉHEMLÉKEK.

Jelvények, céhbehívótáblák, süvegek, edények.

JOGSZOKÁSOK TÁRGYI EMLÉKEI.

Különféle szokások jogi vonatkozásai. Jogszokástartalmú szók és szólások. Nyílvetés, nyílhúzás. A bírói kalap, szék és bot. Hitesbot, tizedespálca, kisbíróbot, rovás. Idézés pecséttel. Lapát és lapicka.

ÉRTÉKMÉRŐ, MÉRTÉK.

Az értékmérő termény. Jóság, barom, marha. Újabb értékmérők. Az ősi mértékek a test részei; hüvelyk, sing, öl stb. Mértékedények keletkezése. Helyi mértékek; ezek különböző volta.

HANGSZEREK.

Búgattyú (zúgattyú), csergettyű, pergettyű; pergő, zörgő, dob; ütemjelző hangszerek; sarkantyú; a regősök höppögetője; köcsögduda (burrogató, bika). Sípjélék; tömlősíp; tótorgona. Kürtfélék; jakürtök (szádokkürt, víziduda). Doromb. Tekenyőgardon; koboz. Tekerőmuzika (nyenyere). Citera.

JÁTÉKSZEREK.

Az utánzó játékok szereinek sokfélesége. A gyermekjátékszerek a felnőttek tárgyi világát tükrözik. Fiú- és leányjátékszerek. A játékműveltség mértéke; ennek példái. A játékszerek őstörténeti kapcsolatai. Egy iskola játékaik ezelőtt 130 évvel.

A MAGYARSÁG NÉPRAJZÁNAK HARMADIK KÖTETE

(TERVEZET)

NÉPKÖLTÉSZET. Írja SOLYMOSSY SÁNDOR.

A nép- és műköltés különbségei. Népköltési műfajok; eredetük; a líra és epika általános jellemvonásai, alfajai; drámai alakoskodások egykori és mai szerepe. Hagyományok fennmaradása. Az élő népköltészet.

A NÉP LÍRÁJA.

A népdal a köztudatban és közhasználatban. Az ősi magyar versritmus sajátos vonásai. Népdalok versformái. Őszintesége, egyszerűsége. A népjellem és érzelmi világ tolmácsolója. Természetszemlélete. Az első sorok természetképei; össze nem függő első sorok kérdése. A dalszövegek élete változataikban. Költői képkincse; becéző virágnyelve; az érzelmi elemek: bánat, öröm, humor, évelődés megnyilatkozásformái. Nótafák. Szöveg és dallam viszonya. Hazafias és szerelmi dalok, katonai- és betyárnóták, pásztorénekek, táncrigmusok stb.

A NÉP EPIKÁJA.

1. HISTÓRIAI EMLÉKEK (történetek, anekdoták).

2. NÉPMONDÁK.

A) Prózaik: Tényezői: reális valóság és csodás elem, ezek összeolvadása. Történeti és helyi mondák keletkezése. Krónikáink mondaanyaga: hun és honfoglalási mondák, az Árpád-kor hősmundái; vegyesházaiak és Mátyás-mondák, törökvilág mondaanyaga. A népképzőlet alakító szerepe a mondákban. A nép mai monda-kincse és új termelése.

B) Verses formák: A hegedősök, mint az epikumok fenntartói és terjesztői. Hazai és idegentárgyú balladák és románcok; régiek és új keletkezésűek.

3. NÉPMESEK.

A népmese szerkezete: meseelem, motívum és típus. Állandó kifejezésformák. Mesélés ideje és módjai. Mesefák. Mesehős és ellenségei; emberfölötti feladatok. Csodáselemek, egykori ősvallási maradványok. A mesevilág külön társadalma, erkölce, természet-megelevenítése. Idő-, hely- és névnelküliség. Kerek és taza meseszerkezetek. Mesék vándorlása és változatok keletkezése. Keleti és nyugati mesemondás különbségei. Keletről hozott ősmeséink.

DRAMATIKUS NÉPJÁTÉKOK.

Az állottözékes szerepjátszás ősfarmái. Népi alakoskodások színi kellékek nélkül. Egyházi misztériumok: betlehemesek (házaló formák, bábtáncoltatók, templomosok; a betlehemezés eredete, hazai függetlenítés az egyháztól, közös alaptípus, nemzetiségek bölcsőjárásai), regősök (ősmagyar-e vagy sem? Krisztus mint csodaszarvas, összeregölés), középkori drámai szokásemlékek. Lugázók, karácsonyi kántálók, vízkereszt háromkirály-játékok, Balázs- és Gergely-járás; pünkösddőlés; szentiváni táncos játékok, aprószentek és korbácsolás. Parsangi figurák, ijesztő házalások, maskarák, dévajságok.

OKTATÓ ÉS ALKALMI HAGYOMÁNYOK. (SZENDREY ZSIGMOND.)

Dajkarímek: altató, szoptató és játszó versikék, imádságok. Gyermeekversek, gyermekdalok, csúfoló versikék, szóhabarlatok, nyelvtörők, hangutánzó. Játszó-versek, játékszövegek, kiolvasók. Ünnepi és névnapki köszöntők, locsoló-versikék. Kortés-, bakter-, koldusversek, bakarigmusok. Kőpülő- és fejőversikék, munkanóták. Feliratköltészet: ház-, kapu-, szentkép-, szobor-, kocsmá-, kulacs-, börtön-, kerítés- és más feliratok. Falu-, nemzetiség-, vallás- és mesterségcsúfolók, rátótiadák. Káromkodások, átkok, áldások. Koccintók, itató rigmusok, köszöntők. Kalálka- és lakodalmi hivogatók, vőfély- és tálalóversek, lakodalmi kurjantások, táncszók. Találós kérdések: eredetük, szerkezetük, szimbolizmusuk. Sírátók, sírfeliratok, nevetőfejják.

SZÓLÁSOK.

(SZÓLÁSHASONLAT, SZÓLÁSMÓD, KÖZMONDÁS.) Írja TOLNAI VILMOS.

A szólás helye a szellemi népraajzban. Viszonya a népköltéshez. A szólás meghatározása. Osztályozás: szóláshasonlat, szólásmód, közmondás. Elhatárolása egyéb rokon nyelvi szerkezetektől: állandó határozó, elavult metafora, közhely, jeles mondás, szállóige stb. A szólás fajainak közös sajátosságai: tárgyiak, alakiak. Származás: népi; leszivárgás magasabb társadalmi rétegekből; a Biblia; irodalmi eredet stb. Tárgyi körök: művelődéstörténeti maradványok, ú. m.: háztartás, gazdaság (állat, növény, eszköz); kereskedelem; hadiélet; igazságszolgáltatás; vallási képzetek, babona, orvoslás, jóslás stb. Térbeli (földrajzi) elterjedés, időbeli elterjedés stb. A szólás nemzeti és nemzetközi vonásai: eredeti, jövevény, vándorszólások. Gyűjtemények jellemzése és bírálata; külföldiek, hazaiak. Szólásgyűjtemény kritikai tervezete; szólás-szinonimika.

A MAGYAR NYELVJÁRÁSOK. Írja HORGER ANTAL.

Irodalmi nyelv, köznyelv és népnyelv. A nyelvjárási sajátságok keletkezésének okai. A nyelvjárási sajátságok földrajzi határai. A nyugati, dunántúli, alföldi, duna-tiszai, északnyugati, északkeleti, királyhágóntúli és székely-csángó nyelvjárásterületek ismertetése. A fontosabb vagy érdekesebb nyelvjárási sajátságok ismertetése. (Egyes nyelvjárásoknak olyan hangjai, melyek a köznyelvben teljesen hiányoznak. A magánhangzók történetéből. A mássalhangzók történetéből. A szótó változásai. Névragozási, igeragozási és mondattani sajátságok. Tájszavak.)

A NÉPI ELŐADÁS STÍLUSA.

(PRÓZA ÉS VERS.) Írja ZLINSZKY ALADÁR.

A népnyelv antropológikusabb, mint a műveltek nyelve. Érzéki és gondolati fogalmak kifejezése. Az állatvilág a népnyelvben. Gazdag vagy szegény-e a népnyelv? A népnyelv színesebb, mint a köznyelv. Valódi és álnépiesség. A népi gondolkodás formái. Analógia és hagyomány. Közmondás és példa. Népi előadásmód. Bőbeszédűség és szűkszavúság. Elbeszélés, leírás, jellemzés. Próza és vers.

NÉPZENE. Írja KODÁLY ZOLTÁN.

Nép- és műzene elhatárolása.

SZÖVEGES ZENE.

1. Strófátlan formák. (Játékdal, regősének, sirató.)
2. Strófás formák. (Zárt dallam. Változékonysága: variáns, romlás. Ritmus és dallamszerkezetek áttekintése. Stílusformák áttekintése. Ós réteg, idegen hatások. Régi irodalmi és műzenei hatás nyomai. Újabb műzene hatása. A mai népdal eleven ereje.)

HANGSZERES ZENE.

1. A nép hangszerei.
2. Mit játszik rajtuk? (Szöveges dallamok átvétele hangszerekre. Tisztán hangszeres zene. Cigányzene és népzene.)

ÖSSZEFOGLALÁS.

A népzene általános jellemzése. Jelentősége a nemzeti kultúrában.

A MAGYAR NÉP TÁNCAI. Írják ÉBNER SÁNDOR és LAJTHA LÁSZLÓ.

A tánc fogalma. Ósi elemek a magyar nép táncaiban. Szerartásos (kultikus, illetőleg szociális jelentőségű) táncok. Gyermekjátékok, mint régi táncok emlékei. Katonátáncok. Mesterek tánca (céhestáncok). Egyéni és nemzeti sajátságok táncainkban.

ALKALOMHOZ KÖTÖTT TÁNCOK.

CSOPORTOS TÁNCOK: Táncos gyermekjátékok. Szerartásos alkalmi táncok. (Csángó borica-tánc. Turkások tánca. Betlehemesek tánca. Lakodalmi táncok: menyasszonytánc, veszprémi gyertyatánc, nógrádi gyertyatánc, farsangi vánkostánc, sárközi szakácstánc, szentiváni tűzgrótánc, menyasszony-porkolás, bogácsi lakodalmas tánc, abauji kemencetánc, májusfatánc.)

TÁRSASTÁNCOK: Katonátáncok. (Hajdútañc, verbungók, toborzók, kónyi, kapuvári, kalotaszegi, kunszentmiklósi és halasi verbung.) Csoportos pásztortáncok (kanásztáñc), mint régi fegyvertáñcok leszármazottai. Tiszapolgári csapásolás.) Arató táñcok. Szüreti táñcok. Halottas táñcok. Mesterek táñcai. (Erdőbényei bodnártáñc. Brassói szücs táñc. Kunszentmiklósi törökös. Kassai sub regula táñc.) Csürdöngölők.

MAGÁNOS ÉS PÁROS TÁNCOK: Lakodalmi (halasi vőfélytáñc, szentmiklósi seprűtáñc, szentmiklósi süvegéstáñc).

PARODIZÁLÓ TÁNCOK ÉS ÁLLATTÁNCOK.

Zsidótánc, rókatánc, farkastánc, darutánc, szarkatánc.

ALKALOMHOZ NEM KÖTÖTT SZABAD TÁNCOK.

Csoportos táncok: Kállai kettős, szennai karikázás. Páros táncok: Csárdás és változatai. Magános táncok: Pásztortáncok, acsai kanásztánc a süveggel, üveges-tánc, mikófalvi juhásztánc, koppányszántói kanásztánc.

MAGYAR MŰTÁNCOK.

JÁTÉK. Írja N. BARTHA KÁROLY.

A játék lélektani és néplelektani értelme. A játék szerepe a családi életben és a gyermekvilág közösségében. Játéktípusok megállapítása, jellegzetesebb játékok szövegének és dallamának bemutatása szükség szerint magyarózó rajzzal, vagy a játékszer ábrájával. Ünnepi és más alkalmi szokások szülte gyermekversek, mondókák csoportjai, a csoportokra jellemző példák bemutatásával.

A MAGYARSÁG NÉPRAJZÁNAK NEGYEDIK KÖTETE

(TERVEZET)

AZ EGYÉN ÉLETE. Írják SZENDREY ZSIGMOND és SZENDREY ÁKOS.

SZÜLETÉS ÉS IFJÚKOR. (SZENDREY ZSIGMOND.)

Szokások, tilalmak és hiedelmek a szülésig. A szülőhely elkészítése és a szülés módja. A gyermek elismerésének apai és családi szokásmódjai (földről felemelés, kalaprátétel stb.). Férfi-gyermekágy (couvade). Váltott gyerek. Gyermekágy, gyermeklátó, komacsésze. Bölcsőkészítés. Csecsemőpolás. Keresztelési szokások és hiedelmek. Név- és komaválasztás; hőskoma, garasoskoma, borkereszttség. Korozsma. Születési és keresztelési lakoma. Bocskorpénzkérés, a bábaasszony tisztje. Egyház-kezelő. Nevelés. Az első ruhakészítés. Iskolai szokások: tanulóavatás, szeredáris, szombatáris, diákvármegye, mendikánsdiák, krumpli-szuplikáció, ballagások, sárgulás stb. Viselet- és szokáskülönbségek nem, kor és állam szerint. Legényavatás, leánycimer, leánytor, leányfőzés, a legény- és leányélet illemtana, mátkatal, testvérré fogadás, keresztbarótság. Legényséta, leányfürdés, legénypárhaj.

HÁZASSÁG. (SZENDREY ÁKOS.)

Megismerkedés, társas összejövetelek, játszó, tánc, vendégség. Kitéssékelés, kitancoltatás, kimuzsikálás, a csipkekendő sárba taposása stb. s a cserbenhagyást követő bosszú egyéb nemei. Endogámia, exogámia. Leányvásár. Kommandálás. Leánynéző, kérés: az elfogadás vagy elutasítás szimbolikus cselekedetei (kitolókása, szürkítétel stb.). Háztűznézés. Alkú. Kézfogó. Jegyváltás, jegyajándék. A jegybenjárás ideje (hervasztó) s a felbontás szokásai. Hirdetés. Hívogatás. Ágyvitel. Előkészületek: ruhavarró, csigacsináló, a lakodalmi tűz meggyújtása, csömmörfőző. Kendőfa. A hivatalos személyek tisztje és jelvényei. A hivatalosak és hivatalnok. Öltöztetés. Kikérés. A menyasszony letakarása. Menyasszony- és vőlegény-búcsúztató (sirató, cokipohár). A menet elhelyezkedése. Elindulástól a hazaérkezésig; lakodalmi kurjantások, templom előtti tánc, versenyfutás, útelzárás. A rablóházasság maradványai és az exogámia feloldó szokásai. A vőlegény és menyasszony házánál. Az új asszony belépése. Befogadása a családi közösségbe. Az új pár együttvése. Az asztalhoz telepedés rendje. Lakodalmi ételek. Menyasszonyi kalács. Életfa. Jelképes táncok, menyasszonytánc, menyecsketánc. Kontyolás. Ágykészítés. Búcsúztatás, lefektetés. Az első éjszaka szokásai és hiedelmei: a kölcsönös hűség s a házi hatalom biztosítása. Ébresztő. Menyasszonyporkolás. A férj megválasztása. Hérész. Kárlátó. Banyavendégség. Újasszonyavatás. A vő befogadása a feleség családjába. Vővasárnap. Agglegényünnep (letyétár).

CSALÁDI ÉLET. (SZENDREY ZSIGMOND.)

Házépítés, a tűzhely elhelyezése, kútásás. Beköltözés. Házavatás. Házszentelés. A rokoni kapcsolat mértéke, foka (az asszony kisebbik ura, tejestestvére stb.). Közös fedél, házközösség. Az asszony családnevének használata. Az öregek és fiatalok,

a szülő és gyermekek viszonya. Család és cseléd. Elhelyezkedés az étkezésnél. Családi illemtan. Az apai hatalom mértéke és időtartama. A legfiatalabb fiú előjogai. Özvegyek és árvák. Házasságtörő nő, megesett leány, törvénytelen gyermek; örökbefogadás, törvényesítés. A mindennapi és ünnepi, böjti étkezés. Tiltott és előírt ételek. Névnap; alkalmi torok (pl. disznótor, békator, lótor, mézszüret, gulásztárvés stb.). A látogatók illemtana. Jánosáldás.

TEMETÉS. (SZENDREY ÁKOS.)

A halál előjelei. Szokások és hiedelmek a haldoklás, az utolsó lélekzet, a halál beállta, halottmosás és öltöztetés, utolsó vacsora, virrasztás, koporsókészítés, koporsóbatétel, ravatalozás, sírásás, a koporsó bezárása és kivétele, a gyászszertartás, síratás, temetőbe menet, sírbatétel és elhantolás idején. A halott ellátása: elhelyezése a koporsóban s a melléje tett tárgyak. A koporsóvivők és jelvényeik. Hazamenet és hazaérkezés. Halotti tor, torkása, a tor ételei, kánai mennyegző, halotti tánc, kolduskántálás. A halott lakodalma. Az ősi szokások és hagyományok kapcsolata. A gyászolás módja, a gyász jele és színe. A sír gondozása (kődobás, gallyvetés stb.). Az elhunyt holmijának s ágybelijének sorsa.

A KÖZÖSSÉG ÉLETE. Írja MADARASSY LÁSZLÓ.

A FALU, MINT A KIS KÖZÖSSÉGEK FOGLALATA.

A család helyzete a faluközösségben. (Nemzetség, had, nemesek, jobbágyok.) Tájékozódás a faluban. (Alvég, felvég, alszeg, felszeg, út, köz, sor, szer, kertekalja, nyomás stb.) A faluközösség hatása a gazdálkodási formákra. (Vetésforgó, közlegelő, szőlőhegy.) A faluközösség, mint az egyén és család életének ellenőrzője. (Életkor szerint való tagozódás, falusi illemszabályok.) A falu, mint az államközösség sejtje. Az állam beavatkozása a falu rendjébe. A falu közigazgatása.

KÖZIGAZGATÁSI HAGYOMÁNYOK.

Bíróválasztás és bírópálca-átadás. Kisbíró, koldusbíró, székbíró, malombíró, hegybíró, pusztabíró, legénybíró, fertálymesterek, tizedesek, éjjeli vigyázók, kapuőrök, büntetések.

JOGSZOKÁSOK.

Atyai hatalom. Öregek helyzete. Leányvásár. Adásvétel. Áldomás. Örökösödés. A halott joga. Az özvegy joga.

AZ EGYHÁZ BEFOLYÁSA A FALU ÉLETÉRE.

Harangozás. Templombajrás. Búcsú, zarándoklat, körmenet, kiprédikálás, eklézsia-követés.

CÉHSZOKÁSOK.

Inasfelszabadítás. Remekelés. Mesterek lakozása és dalidója.

ÁLLATTARTÁSSAL KAPCSOLATOS SZOKÁSOK.

Pásztorfogadás, első kihajtás, kiverés és beszorulás. Szent György, Dömötör és Katalin napja.

FÖLDMÍVELÉSSSEL KAPCSOLATOS SZOKÁSOK.

Búzaszentelés, aratás végzése. Az első kenyér. Termésjósítás. Időjósítás.

SZŐLŐHEGYBELI SZOKÁSOK.

Hegyközösség szabályai, kapástársulatok, szüret, szüreti felvonulások, pincézés.

HALÁSZATTAL, VADÁSZATTAL KAPCSOLATOS SZOKÁSOK,

Halászlakoma, Tiszaverés, vadászbabona.

KÖZÖSEN VÉGZETT SZOKÁSOK.

Kalácsa, bokrétaünnep, fonóka, fosztóka, a farsang eltemetése, tőkehúzás, májusfa, játszóhely, tánchely, korcsma, vásár, emberpiac.

JELESNAPOK. Írja SZENDREY ZSIGMOND.

A naptári napokhoz fűződő szokások és hiedelmek. Dologtöltő, férfi- és női dologtöltő, előírt dolgú, szerencsés és szerencsétlen, negyvenes, rámutató, páros stb. napok. A hét napjai. Helyi történelmi hagyományokat őrző jelesnapok: győzelmek, csapások és más nevezetesen helyi események ünnepi szokásai, például épületeken (az ablakkeretek veresre festése), berendezésben (a városi tanácsasztal veres posztója), ruházatban (a marosszékiek világoskék-szegélyű kabátja, a csiki asszonyok fekete férfikucsmája), majálisszerű ünnepek (a debreceni kálvinista búcsú, a jobbágyág felszabadításának emlékűnnep), előjárósági lakomák (az ikervári József-pohár, a garádiak Miklós-bora), emlékfaültetés, erdőgondozás, bizonyos nevekre keresztelés, ágyúlövés, dobolás, toronyzene stb.

HITVILÁG. Írja SOLYMOSSY SÁNDOR.

BABONÁS HIEDELMEK ÉS ELJÁRÁSOK.

ŐSKORI VILÁGSZEMLELET MARADVÁNYAI. Lélekhit. Kezdetleges természet-szemlélet. Ezekhez tartozó babonák: haj-, köröm-, köpés-, szemét-, árnyék-, lábnyommal stb. kapcsolatosak. Névvarázsa. Kimondott szó varázsa: áldás, átok. Meztelenség a babonában. A vas babonás ereje.

A POGÁNYKORI HITVILÁG MARADVÁNYAI. Áldozatok: ló- és egyéb állatáldozat; ronggok fára aggatása; építőáldozatok; tűzbabonák.

RONTÓ ERŐK. Boszorkányok mesterkedései: ráolvasás, igézés, rontás, harmatszédés, kötésoldás, lakat, tejbabonák (ágyláb és kapuja megfeszése), kuruzsló gyógy-módok, zárnyitó fű stb. Vasorrú bába, garabonciás diák. Lidércfajták. Sárkány. Táltos, tüzes ember. Tündérek, sellők. Kísértetek. Csillagbabonák; mennykő, zivatar.

ELHÁRÍTÁS, ÁTHÁRÍTÁS MÓDJAI. Körülkerítés, körülfutás, fordítottját tenni, mondani, hátradobni; visszafordítás.

JÖVENDŐMONDÁS. Előjelek: szerencsések, szerencsétlenek. Jóslások: álomból, időjárásra; ólomöntés. A kezdet jelentősége: újhold, újév, küszöbbabonák.

SZERELMI VARÁZSLÁS MÓDJAI. Vonzó, taszító mágia.

AZ ÉLET KORSZAKAI. A gyermek: burokban, foggal született, váltott gyerek, védekezések. Az egybekelés babonás szokásai. Halálessettel kapcsolatos babonák.

JELESNAPOK BABONÁI. Szent György-nap (ápr. 24), Szent Iván (jún. 24), Szent Mihály (szept. 29), Mindszent (nov. 1), András napja (nov. 30), Luca (dec. 13), Karácsony, Szilveszter.

BABONÁS SZÁMOK. 3, 7, 9, 13.

VEGYESEK. Kincsbabonák, analógiás varázslás; állatvédelem. Tűzhelybabonák: főzés, ruha, tükör stb.

MAGYAR ŐSVALLÁS.

A finn-ugor népek mitológiája. A nomád törökség hitvilága. Ezek elemei nálunk. **SZELLEMHIT FEJLŐDÉSE.** Őskultusz, környező természet átszellemesítése, a nagy mindenség szellemvilága.

SAMÁNKODÁS FOKAI. Áldozatbemutatás családi körben és nagyobb közösségben; védekezmódok betegség és rontás ellen; samántudomány; földi szellemek igézése, lelki út túlvilági lényekhez s azok segítségül hívása. A samán szertartásos eljárásai: öltözéke, dobja, tánca, önkívülete, szellembeszéd tolmácsolása.

FELFOGÁS A VILÁGEGYETEMRŐL. Világ teremtője, mennyben lakó istenségek; sötétség országa: szörnyek, vízi- és földalatti szellemek; viselkedésük az emberrel szemben. Kiengesztelés módjai.

HITVILÁGUNK AZ ÁRPÁDOK ALATT. Keresztény elemek felvétele és egybeolvasztása ősvallási formákkal.

MITIKUS, EREDETI NÉPMESÉINK.

NÉPRAJZ ÉS A KERESZTÉNY HITVILÁG. Írja SCHWARTZ ELEMÉR.

MAGYAR FÖLDRAJZ

A magyar mult és a magyar nép ismerete mellett elsősorban azzal kell tisztában lennünk, hogy milyen az a terület, amely az isteni gondviselés útján örökös otthonunk lett. Milyen életlehetőségeket rejt ez a föld, s milyen élet alakult ki rajta? Az ember életét végtelenül befolyásolja a környezet, a táj, amely élete színteréül szolgál. Ugyanígy módosítja, befolyásolja, dönti el egy nemzet életét is az a természeti keret, amelyben életét leéli. A nemzeti önismeret el sem képzelhető a haza földjének, természeti viszonyainak, az azon kialakult életnek tüzetes és korszerű ismerete nélkül. Ezért kapcsolódik bele a magyar önismeret iskolájának sorozatába közvetlenül a történet és a nép megismerése után a Magyar Földrajz.

Magyar Földrajzunknak nagy elődei vannak. A szabadságharc előtti Magyarország képét megrajzolta Fényes Elek 1835—40-ben. Az új alkotmányos Magyarországot, kerek fél évszázaddal ez előtt, Hunfalvy János. A maga korában mindkét munka kora tudományának színvonalán álló, végtelen szorgalommal és lelkesedéssel megáldott tudós kimagasló jelentőségű műve volt. A mi kötelességünk — érezzük — ennek az útnak a követése. Fényes és Hunfalvy művei ma már elvesztették kapcsolatukat a mával — hisz azóta a magyar élet a magyar földön gyökeresen megváltozott — s így ma már csak igen nagybecsű történelmi forrásoknak tekinthetők. Korszerű, a mával kapcsolatot tartó, a földrajz nagyot haladt tudományának európai szintjén álló magyar földrajzunk nincsen. Nyomasztó hiányát nap-nap mellett súlyosan érezzük. E bajon segít a Hungarológia Sorozatban napvilágot látó Magyar Földrajz.

A Magyar Földrajz megírására **Cholnoky Jenő, Prinz Gyula** és **gróf Teleki Pál** professzorok vállalkoztak. A két kötetre tervezett mű első fele a magyar földet és annak szerves életét fogja ábrázolni, vele a föld népeit is, második fele pedig az államot és polgárságának berendezkedését a haza földjén ismerteti. A részletképek megrajzolása mindvégig Prinz Gyula munkája lesz. Prinzt közönségünk főleg emlékezetes belsőázsiai utazásai révén ismeri, de tudja róla azt is, hogy ő az emberföldrajz tudományának egyik legelső és leg-sikeresebb úttörője hazánkban. Több mint húszesztendő főiskolai tanársága alatt állandóan készült ennek a feladatnak a megoldására s így egy élet munkáját fogja nyújtani. A természettudományi részt, tehát az első kötet fejezeteinek egyes csoportjait Cholnoky Jenő, az emberföldrajzi rész más csoportjait gróf Teleki Pál foglalja össze, kiemelve mindig a legfőbb jellemvonásokat. Munkásságukat és a

földrajzi tudomány terén olyannyira kiváló személyüket nem kell a magyar olvasóknak bemutatnunk.

Az új Magyar Földrajz természetesen lényegesen más lesz, mint említett elődei. Nemcsak azért, mert fél évszázad alatt rettenetesen lefelé fordult hazánk szerencsekereke, s így sokban megváltozott az állam képe, hanem azért is, mert ötven év alatt a művelődés és polgárosodás egészen új vonásokat rajzolt az ország ábrázatára, s mert időközben csakúgy megváltozott, kiszélesedett, ezer lényeges szemponttal gazdagodott maga a földrajztudomány is.

Fényes és Hunfalvy földrajza még csupán a földrajzi adatok rendszeres előadása volt. **Mi? hol? mennyi?** ezek voltak a kérdések, amelyekre felelni igyekeztek. Ma már divatját multa az a földrajzi előadás, amely a földrajzi adatoknak statisztikai teljességre törekvő rendszeres leírásában találta meg a maga hivatását. A huszadik század földrajzának kézikönyve a **miért? és miképen?** kérdésekre felel. Az adatok ma már annyira megsaporodtak, hogy ismertetésük szó-társzerű, lexikoni előadást követelne. A miért? és miképen? kérdésekre adott válaszok kisebb anyagon, de általánosabb érvényű megállapításokat tesznek lehetővé; olyanokat, amelyek valóban a földön folyó élet lényegének és törvényszerűségének megismerésére vezetnek. Az új földrajz egységes képpé, a tájegység jellemrajzává olvastja össze az adatokat előadása kohójában. A Magyar Földrajz **a magyar tájegység egész képét mutatja be**, a térszín minden jellemző elemével: a tatrai tengerszemtől a lakihegyi hangsugárzótoronyig, az alföldi kunhalmoktól a kékesi sípályáig. Hazánk egységes tájképét nyújtja úgy, ahogy ezt a természet évmilliói és a magyarság ezer éve együttesen kialakították.

Ez a mű súlyos mondanivalói mellett is éppúgy és éppannyira olvasmány lesz, mint gyűjteményünk minden más kötete. Valósággal felnyitja majd a becsukott szemeket s kapcsolatot teremt az olvasó és a magyar föld, a magyar tájegység között. Ez a kapcsolat ma is megvan és máris elszakíthatatlan, de tudatosá csak ezután válik. Ez a mű is közelebb fogja vinni a magyarságot önmagához.

A MAGYAR FÖLDRAJZ TARTALOMMUTATÓJA

Írják CHOLNOKY JENŐ, PRINZ GYULA és GRÓF TELEKI PÁL.

A MAGYAR FÖLDRAJZ ELSŐ KÖTETE

(TERVEZET)

I. FEJEZET. MAGYARORSZÁG TERMÉSZETI EGYSÉGE ÉS SZOMSZÉDSÁGA.

1. Az ország természettől kialakított tájegység. Megjelenése a népek tudatában. A tájegység neve.
2. A földfelületi helyzet meghatározza az ország jellegét. A földrajzi szélesség hatása.
3. Az ország területének kapcsolata a tengerrel. Az atlanti meridiántól való távolság hatása. A földrajzi hosszúság általános befolyása és következményei.

4. A Földközi-tengerek szinti elhelyezkedésének hatása az országra. Az ország útjai a tengerhez.
5. Az Alpok és Kárpátok láncolatának szerepe Közép-Európa részekre osztásában. Elhatároló hegygátak kihatásai. A Duna-medencék délkeleti lejtősődése.
6. Magyarország, mint az életnek elkülönült színtere. Az önálló tájegység egyedülálló jellemvonásai. Összehasonlítás a szomszéd országokkal és Európa más nagy tájegységeivel.
7. Az ország törzse, kiegészítő tagjai és határai. Közös határsávok a szomszédos országokkal. Belső és külső határok. Térhatások következtében előálló kapcsolatok a szomszéd országokkal. Művelődési, gazdasági és politikai adottságok.
8. Az ország földjének legfőbb és különleges, helyi és helyzetű energiái, vagyis értékei népei számára.
9. Magyarország felszínének fővonásai és azok kihatása az éghajlaton keresztül a szerves életre. Hazánk nyers képe az átkulturálás kezdetén, vagyis a kizárólagos ősfoglalkozások korában.
10. Az ország helyzete a népek és műveltségi elemek vándorútjainak hálózatában. Az eurázsiai puszta, az atlanti rét, az északi erdő és a déli liget-kertkultúra behatásainak útjai.
11. A föld, a benépesedés, a művelődés és polgárosodás együttthatásából az új kultúr-táj kialakulása. Az átdolgozott táj.
12. A magyar föld tudományos megismerésének története.
13. A magyar föld térképi ábrázolása.
14. Irodalmi tájékoztató.

II. FEJEZET. MAGYARORSZÁG TÁJRAJZA.

1. A felszín általános arculata. A törzsterületet alkotó medencék emeletei és a keretet alkotó lánchegységek folytonossága. Az ország kerekdedsége és ennek okai.
2. A domborzat jellemvonásai és kialakító alaptényezői. A magyar föld eredete és fejlődéstörténete.
3. A földtani ókor és középkor meglevő felszíni maradványai. Az ősi sziklatömbök megjelölése és rövid jellemzése. Ezek az ország földjének pillérei. A földtani középkor tengereinek fenekén keletkezett mészkőrétegek a mai karsztos táblahegységek.
4. A nagy átalakulás a földtani újkorban. Egész Közép-Európa kiemelkedik. A középkori tengerfenék nemcsak szárazra kerül, de magas fennsík lesz. Az ország törzsét alkotó belső tömb és az ezt környező mély teknők kialakulása s ezzel Hungária megszületése. Az ősi folyóhálózat jellege. A mai völgyzorosok keletkezése. (Vas-kapu stb.) Ez a magyar föld „piréni“-kora.
5. Medencék keletkezése a belső fennsíkon. A külső mélyteknőkben felgyülemlt hordalék összetüremlik s belőle a belső fennsík alakjához simuló lánchegység rendszere alakul ki. A medencék peremeit vulkánok ülik meg. A medencék mély részeibe a régi völgyzorosokon keresztül behatol a tenger. A folyók most már befelé a medencékbe folynak. Ez a magyar föld „adriai“-jellegű korszaka.
6. Közép-Európa újabb, a földtani újkor második felében megindult, még ma is folyó matban levő emelkedésének földrajzi következményei. A medencék feneké szárazra kerül és alföldekké alakul át. A lánchegységek a mai arculatot nyerik. A jégkorszak alkotásai.
7. Az ország jellegzetes tájképei. A tájképi szép.

III. FEJEZET. AZ IDŐJÁRÁS.

1. A napsugárzás és a hőmérséklet. A hőmérsékleti ingadozások. A felszín hatása a helyi hőmérsékletre.
2. A légnyomás és a levegő áramlatai. Időváltozások és időjárás. A meteorológiai szolgálati jelentések.
3. A felhőzet és időtartamai. Hatása a napsugárzásra és hőmérsékletre. A csapadék mennyisége, eloszlása térben és időben, valamint a felszín befolyása alatt.
4. A szél. Viharok. A szél hajtóereje.
5. A klíma története. A nagy időjárás-változások hatása a tájképre, a talajra és a növényzetre. A növényzet magassági övei és évszakos élete. Az időjárás hatásai a folyóvizek háztartására.

IV. FEJEZET. AZ ORSZÁG VIZEI.

1. A Duna vízgyűjtő területe. A felszín hatása a folyók szakaszjellegére.
2. A mai folyórendszer kialakulásának története. A terraszok.

3. A felszín hatása a folyóhálózat rendszerére. Vízrajzi területek. A folyók nevei. Vízválasztók.
4. Az alapkőzet és talaj víztani tulajdonságai. A talajvíz és áramlása. A növénytakaró hatása a talajvíz áramlására. Kihatásai a folyók vízjárására. Az árvizek és árvízvédelem.
5. Folyóvizeink medrei és azok esése. A vízmennyiség változásai.
6. Folyóvizeinknek gazdasági értéke. A vízi hajtóerő. A belvízi hajózás. Csatorna-építések és csatornatervek. Az öntözőberendezések földrajzi adottságai.
7. Az árterületek, állóvizek és tavak. Az állóvizek ősi állapota és akadályozó szerepük. A folyóközök történeti szerepe.
8. A vízellátás alapfeltételei. A talajvíz, források és kutak. A hegyszerkezet hatása a hőforrás-vonalakra. A termális mélységi fokozatok és ártézi kutak. Gyógyvizek és fürdővizek. Gáznyomok és a földgáz kérdése.
9. Vizeink gazdaságos kihasználása. A vízrajzi kép áttekintése.

V. FEJEZET. AZ ORSZÁG VIDÉKEINEK ARCULATA.

1. A felszín természeti tagoltsága. Az Alföld az ország törzse. Az Alföldet környező három fővidéknek, a Dunántúlnak, Felföldnek és Erdélynek sajátosságai és jellemvonásai. Az ország részekre osztása a közfelfogás szerint, a történelemben és a tudományban.
2. Az Alföld egysége. Felszínének tájéakai: A futóhomokos lösz-hátságok (Kiskunság és Nyírség) és délvidéki rokonai, a Titeli-hát és a Deliblati-hát. A Marosmező. A Mátraalja. Az öntéstalajok területe (Szamosvidék, Bodrogköz, Nagykunság, Körösvidék, Alsó-tiszavidék, Bácság és Bácska. A Dunavölgy).
3. A Dunántúl és Kisalföld, Pannonia földje. A Pannonföld gerincét alkotó hegységek és a nagy pontusi tábla. A Drávamező és az ezt környező hegységek. A Győrmedence és benne a Kisalföld. A határvidéki Alpok. A pesti medence.
4. A Felföld. A déli peremét alkotó vulkánok hegysora. A Felföld belseje, az érces hegyek és a karsztos hátságok. A két Fátra és a két Táttra. A medencék és a völgyek. A külső keretet alkotó Beszkidék.
5. Erdély. A nagy hegykeret és annak kapui. Az erdélyi medence, a Mezőség és a Küküllővidék ellentéte.
6. Az ország felosztásának tudományos rendszertana, mint a tájékozódás és áttekintés alapja.

VI. FEJEZET. MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGE.

1. Az őseredeti felszín és az ember. A megélhetés első forrásai az egyes tájakon. Az ősi szántótalaj elterjedése és annak hatása nagyobb népi egységek kialakulására. A pásztornépek mezősegei. Élet a vizeink mentén. A római korszak előtti népek földrajzi elhelyezkedése és földrajzi szerepük.
2. A közlekedési felszín és a nagy népvándorlások és népszivárgások útjai. A germán, szláv és a keleti (turáni-pontusi pásztornépek) néphullámok áradása hazánk földréjére. A pásztornépek nagyobb súlyának földrajzi alapja. A magyar honfoglalással létrejött emberföldrajzi kép. A germán és a két szláv homlokfal kialakulása.
3. Az ország népének egymásrarakódott néprétegei és azok összeszűrődései a magyar államban. A kialakult nyelvemzetek földrajzi elhelyezkedése. A nemzeti összetartozás különféle értelmezése. A földrajzi tér és a politikai eszme kapcsolatai. A nyelven kívüli összekapcsoló erők, a művelődési és gazdasági közösség. A népesség függőleges tagozódása, a néposztályok és erőviszonyaik.
4. A magyarság és rokonainak alkalmazkodása a térszínhez elhelyezkedésükben. A magyarság tagozódása, száma, műveltsége és polgárosodása.
5. A felföldi tótság és kirajzások.
6. A vendek, horvátok és szerbek.
7. A németek és területeik. Szerepük a magyar műveltségben és polgárosodásban. A régi és új gyarmatosok.
8. Az oláhság.
9. A ruszinok.
10. A kis töredék-népek, népi sajátosságokat őrző népszórványok és az eltűnt népek felfedezhető nyomai. (Bolgárok, franciák, csehek, cigányok stb.)
11. Művelt néposztályaink idegen eredetű elemei. A városi lakosság népi összetétele. Zsidók és örmények s egyéb kereskedők, iparosok. Az osztrák uralom jövővényei.
12. Az ezeréves politikai, művelődési és gazdasági közösség összegyűró hatása.

VII. FEJEZET. AZ ŐSTÁJNAK ÁTALAKULÁSA KULTÚRTÁJJA.

1. Az ország általános növényföldrajzi képe. A felszín és növényzetének átalakulása a népek munkálkodása következtében. A lakó- és gazdasági terület kibővülése. A polgárosodás belterületi hódítványai.
2. A régi és a mai erdő. Az alföldi galéria-erdő pusztulása és maradványai. Makkol-tató tölgyeseink és parkerdeink. A vegyes lomboserdő övezete és irtványai. Az egy-hangú bükkös övezete. Fenyesek és havasmezők.
3. Mocsarak, berkek, fertők. A lecsapolások hatása. A völgyfenéki vizesrétek és a szárazra került vízvárak.
4. A nagy „kultúrsvatag”, a szántóföld uralomrajutása. A mezőföldek és legelők össze-zsugorodása. Tájjellegű termeléságak és termelésalakok elterjedési körülményei. A szik és futóhomok.
5. A hátraszorított erdő elé telepített szőlők övezetei. Síkföldi gyümölcsösök, műerdők, kertek és telepszéli műnövényzetek.

A MAGYAR FÖLDRAJZ MÁSODIK KÖTETE

(TERVEZET)

I. FEJEZET. AZ ÁLLAM RAJZA.

1. Politikai földrajzi területek kialakulásának alapfeltételei hazánk területén. Az állam és a térszín kapcsolatai. Külső és belső természeti határok. Az államot kialakító erők tényleges eredményei. A honfoglalás előtti államalakulatok utóhatásai.
2. A régi és a mai magyar állam földrajzi jellege. A magyar állam területi változásai és a természeti határok. Az államterület felszíni sejtrendszere, a területi kialakulás és beérés folyamata. Az ország területén osztozkodott államok jellege.
3. A magyarországi államok területi kiterjedése, népi összetétele és erőforrásai, anyagi állapotuk.
4. A geopolitikai helyzet. Belső és külső nyomások. A tengertől való távolság hatása. Az ország jelentősége a világpolitikában a földrajzi adottságok alapján.
5. A magyar állam teste, alakja és tömörsége, méretei és határtávolsága.
6. A régi és az új határok összehasonlítása és leírása.
7. A népösszetétel és az államok területi kiterjedésének kapcsolata. A szintiszta és a vegyes területek képe. Irredenta-területek és határsávok arányai.
8. Törzsterületek és csatolmányok. A régi állam törzse és csatolmányai. A régi társországok és útunk a tengerre. Az államterület egyensúlya. Államterületek hatása az általános közlekedésre.
9. Az állam belső szerkezete. A politikai felosztás első gyökerei. A kettős királyság földrajzi alapja. A társországok és a tartományi területek. A „birodalmi” területfelosztás rendszereinek alkalmazása a térben. A határörvidékek.
10. A vármegyerendszer. Grófságok, uradalmak, szabad kerületek és oligarchák földrajza. A törökvilág okozta területi átalakulás. A mai politikai felosztás és a törvényhatósági területek.
11. A járási szervezet területi jellemvonásai. A megyei városok.
12. Nagyközségek és kisközségek.
13. A székesfőváros. A térszín szerepe a székesfőváros keletkezésében. Budapest helyi és helyzeti energiái. A központosítás kihatásai. A székesfőváros különleges helyzete az államéletben.
14. A politikai felosztás hibái okozta erővesztések az államigazgatásban és az államgazdaságban. A lakosságnak a felosztás hibáiból származó felesleges terhei. Az elavult felosztás nem felel meg a mai közlekedési vonalhálózatnak.
15. Az állam anyagi ereje. Gazdasági autarkia. Külső gazdasági befolyások államéleti kihatásai. A területek eltérő gazdasági érdekei. A gazdasági néposztályok szerepe az államéletben.
16. Az állam polgársága. A népszám. A népesség lakóterületének hatása az államéletre. A népesség számszerű kialakulásának történeti áttekintése. Régi és új polgárok területei.
17. A honvédelem földrajzi alapjai. A határok természetrajza és a belső védelmi vonalak. A határtávolság és a visszavonulási mélység. A külső nyomás súlya.
18. Földrajzi tényezők szerepe a politikai megítélésben. A földrajzi ténymegállapítások értéke a közfelfogásban.

II. FEJEZET. A TELEPÜLÉSEK FÖLDRAJZA.

1. Telepek kialakulásának történeti áttekintése. A római polgárosodás nyomai. A germán (frank) nyugati előnyomulás nyomai. A honfoglalás utáni századok település földrajzi képe. Az ősbéépítkezések. Kunhalmok, sáncok és ősrakok, várak, templomok, kolostorok és az ősi városok.
2. Az építőanyag hatása a települések képerre és állandóságára. A települések természeti adottságai.
3. A település kisméretű alakjai, a tanya, majör, falu. A települések elszórtága, sűrűsége.
4. A mezővárosok és vásárhelyek helyzeti képe.
5. A mezővárosok és falvak szinti alakja. Településformák.
6. A városiasodási folyamat. A városfalak hatása. A régi városalaprajzok és városképek.
7. A mai városok jellege, alaprajza és képe.
8. A magyarországi építkezés típusai. A falusi ház. Történeti stílusok arculati hatása. A település a tájképben.
9. A városok földrajzi helyzete. Helyi és helyzeti erőforrásaiknak mérlegelése. Fejlődési lehetőségeik és kilátásaik. Természeti befolyások a nagyobb települések életére.
10. A települések nagysága. A lakosság szám változásai.
11. A járási szervezet területi jellemvonásai. A megyei városok.
12. Nagyközségek és kisközségek.
13. A székesfőváros. A térszín szerepe a székesfőváros keletkezésében. Budapest helyi és helyzeti energiái. A központosítás kihatásai. A székesfőváros különleges helyzete.

III. FEJEZET. BUDAPEST FÖLDRAJZA.

1. Budapest a Duna-medencék és Magyarország természeti központja.
2. A királyi és kormányzati székhely történeti vándorlásai. Fővárosok az ország szét-hullása idején. Wien és Budapest versengése. Az állam támogatása.
3. Budapest térszíne és annak helyi értékei. A hídváros. Az aquincumi hagyományok. A tabáni katlan. A Várhegy. A pesti terrasz. A hévforrások. Építőanyagok. Erdők és az erdőalja szőlői. A pince-hegyek.
4. Budapestnek a helyzetéből eredő erőforrásai. Az Alföld kapuja. A Duna könyöke. A szétágazó útvonalak. Összehasonlítás a többi városokkal.
5. Budapest vonzásterületének gazdasági értékei a városfejlődés szempontjából.
6. Budapest polgárságának összetétele.
7. A főváros összetételében szerepet játszó városeelemek szétválasztott leírása. Hivatalváros. Kereskedőváros. Iparváros. Közlekedésváros. Iskolaváros. Szórakozóváros. Fürdőváros. Idegenforgalom.
8. Budapest tájrajzi leírása és jellemzése.

IV. FEJEZET. A MEZŐGAZDASÁG ÉLETÉNEK FÖLDRAJZA.

1. A magyar föld domborzatának, klímájának, talajának, vizének együttes hatása a mezőgazdasági termelés alakjára. A termőtalaj.
2. Tájegységek és mezőgazdasági területegységek harmóniája. Mezőgazdaságunk kialakulásának módja és folyamata a különböző tájegységekben. A mezőgazdasági kerületek összeolvadása országos egységgé.
3. A mezőgazdasági élet összekapcsolódása a földdel. Településtörténeti hatások a föld kihasználásának fokozataira. A határ képe a pásztorkodás, a jobbágyfalu és önálló város, valamint az eladásra termelés korszakaiban. A település alkalmazkodásai a mezőgazdasághoz.
4. A növénytermelés lehetőségei, kifejlődése, eredményei a földrajzi adottságok alapján. Mai termelésünk alaki jelenségei. Növénytermelésünk értéke és szerepe a világgazdaságban. Növénytermelésünk az országos autarkias gazdaság szempontjából. Növénytermelésünk híres, márkás és gazdaságos főtípusainak elterjedési képe. A jövő lehetőségeinek földrajzi megítélése.
5. A magyar mezőgazdaság állatországának földrajza. A növénytakaró az állati táplálkozás és táplálás szempontjából. Gazdaságtörténeti hatások háziállataink minőségére és mennyiségére. Állatgazdasági tájtípusok kialakulása. Állattenyésztésünk értéke és szerepe a világgazdaságban és az önellátásban. Csúcstenyésztésünk földrajzi adottságai.
6. Mezőgazdasági üzemsziszereink kifejlődése és mai képe. A belső történeti fejlődés és a világgazdaság történeti kihatásai. Az üzemsziszerek természetes alkalmazkodása a termelés és fogyasztás általános egyensúlyi helyzetéhez. Politikai befolyások, segítségek és korlátozások.

7. A mezőgazdaság ipari elemei, mint a mezőgazdaság természetes kiegészítői. Tájbeli típusok az ipari elemek térfoglalásában, a mezőgazdaság iparosodásában. Kikészítési, fegyártmányok előállításai, csomagolási és szállítási feladatok megoldása a mezőgazdaság keretében. A mezőgazdaság kiegészítő ipari és szervezeti jelenségeinek térbeli alakja s annak általános gazdaságföldrajzi, településföldrajzi, közlekedésföldrajzi és politikai adottságai.
8. A mezőgazdaság társjelenségei. a kiegészítő gazdasági ágak földrajza. Az erdő kihasználása, gazdasági művelése. A halászat és halgazdaság. A vadászat.

V. FEJEZET. AZ IPARI ÉLET FÖLDRAJZA.

1. A magyar föld természeti kincsei és földjéhez kötött energiakészletei. Bányászati közeteink. Ercek, a fémtermelés egyéb nyersanyagjai, szénkészletünk, hasznosítható földnemeink, köveink és forrásaink. Bányászatunk és az önellátás követelése. Bányászkodási remények és kilitások földrajzi alapfeltételei. A vízellátás kérdései.
2. A bányatelepek tájrajza. Ősi bányászkodások tájrajzi kihatásai. A bánya minőségének, földrajzi helyének szerepe. A bányavárosok és bányatelepek méretei és elterjedésük. Általános gazdasági és politikai befolyások a bányászat életére és földrajzi képére.
3. Az ipari élet elterjedési jelenségei. A bányatermékek előfordulásainak hatása a kohászat, kő- és agyagipar térjelenségeire. A faipar és nyersanyaga. Az önálló mezőgazdasági és növényfeldolgozó ipar térbeli elterjedésének magyarázó ismeretése a földrajzi adottságok alapján.
4. A műipar földrajza. A huszadik század finom élelmezési iparágainak térbeli eloszlása és kapcsolatai hazai és külföldi alapanyagaival. Az építőipar telepei és hazai sajátosságai. A ruházati ipar telepei és anyagbeszerzése. Az ipari művészet térbeli jelenségei.
5. Az iparosodás általános fejlődése a térbeli adottságok alapján. Hazai iparunk szerepe a világ gazdaságban. Külföldi behatások következményei. Ipari életünk függőségei és önállósulása.

VI. FEJEZET. A KÖZLEKEDÉS FÖLDRAJZA.

1. A közlekedésnek és eszközeinek történeti áttekintése. A telepek és utak a multban. Az útvonalak jelentőségének változásai.
2. Az ország természetől kijelölt úthálózata. A nagy közlekedési akadályok leírása. A természeti útvonalakat a vonzóhelyek és akadályok irányítják.
3. Az úthálózat a vasútéptés forradalma előtt. A történeti fejlődés és a gazdasági élet hatásai a régi úthálózatra. A városok és a politikai székhelyek közlekedésföldrajzi szerepe. Az eltűnt postaúthálózat.
4. A magyar vasúti hálózat. A kialakulás lefolyása. Alkalmazkodás a térszínhez. Addig élettelen vonalak bekapcsolódása a forgalomba és ennek hatásai.
5. A belvízi hajózás. Vizeink ősi állapota a hajózás szempontjából. A téli fagy és a téli kikötők. A hajózási vízmélység és változásai. A rakpart. A hajózási szabályozás. A csepeli kereskedelmi kikötő. Csatornák és építési tervek. A belvízi úthálózat alakja, helyzete és sűrűsége. Külföldi kapcsolatai.
6. Az országút. A kiválasztott útszakaszok és a közúti hálózat. Az autótutak. Kocsiutaink hálózata és állapota. Útépítő közeteink.
7. A posta- és hírszolgálat. Táviró-, távbeszélő- és hírleadó-berendezéseink.
8. A szállítás költsége és időadatai. Az egész közlekedési berendezés mérlegelése és összehasonlítása. (Izotarifák és izokronok.)
9. Az idegenforgalom vonzóhelyei.
10. Az ország helyzete a közép-európai forgalomban. Az átmenőforgalom és a nemzetközi útvonalak. A Duna nemzetközi szerepe. Kapcsolatunk a tengerrel.
11. Magyarország földfelületi helyzete a világforgalomban. A nagy transzkontinentális és transzocéánikus útvonalak. A légitforgalom.

VII. FEJEZET. A GAZDASÁGI ÉLET ÉS A KERESKEDELEM EGYETEMES KÉPE.

1. A fogyasztás földrajzi jelenségei. Az életigény és életkielégülés történeti fejlődése, más országokkal összehasonlítás alapján. A belső termelés és a fogyasztás mérlegének földrajzi magyarázata.
2. A termelés és fogyasztás mérlegelése tájak szerint. A tájak kölcsönös kiegészítő munkája régen és most. Az önellátás kérdése földrajzi megvilágításban.

3. A belső kereskedelem területi jelenségei. A termelés és fogyasztás kapcsolatai a történeti fejlődés és földrajzi adottságok hatásában. A vásárellet, a mezővárosi kiskereskedelem, vásárcsarnokok és áruházak. Kiállítások.
4. A külkereskedelem és az önellátás anyagihiányai. Feleslegeink és azok értékesítése. Külkereskedelmi mérlegünk a múltban és most, valamint várható fejlődése a földrajzi adottságok alapján történő megítélés szerint.
5. A mezőgazdaság, ipar, kereskedelem és közlekedés közös intézményeinek, központi szerveinek térbeli alkalmazkodása. A nagykereskedelem és a nagyváros. Budapest vezető szerepe. A nagykereskedelem világgazdasági kapcsolatai. A nagykereskedelem működésének kihatásai a földrajzi képre.
6. Az egész gazdasági élet együttműködésének tájbeli sajátosságai. Az ország látható gazdasági képének általános földrajzi jellemzése és összefoglalása.

VIII. FEJEZET. A MŰVELTSÉG ÉS POLGÁROSODÁS A TÉRBEN.

1. A vallásfelekezetek elterjedése és népéleti hatásai. Az egyházi igazgatás és egyházi intézmények.
2. Az írástudás elterjedése. Az iskolázás. A tanügyi igazgatás. A nyelvismeret. A kereskedelmi és társadalmi nyelvek.
3. A közegészség ápolása. A táplálkozás és életszínvonal helyi különbségei. Területi jellemvonások a születések, gyermekhalandóság, házasságkötések, járványok, halálozási nemek és fokozatok szerint. A közegészségügyi igazgatás és intézményei. A lakásviszonyok.
4. A szellemi élet és műveltségi értékmérő tényezők szerepe a térben.
5. A felszín hatása a közművelődésre. A földrajzi hatások összeolvasztó ereje. Külföldi művelődési áramlatok útjai. A magyarság szellemi szintje, faji és szellemi helyzete az európai népek társaságában.

IX. FEJEZET. A POLITIKAI ÉLET FÖLDRAJZI MEGVILÁGÍTÁSA.

1. A politikai felosztás hibái okozta erővesztések az államigazgatásban és az államgazdaságban. A lakosságnak a felosztás hibáiból származó felesleges terhei. Az elavult felosztás nem felel meg a mai közlekedési vonalhálózatnak.
2. Az állam anyagi ereje. Gazdasági autarkia. Külső gazdasági befolyások államéleti kihatásai. A területek eltérő gazdasági érdekei. A gazdasági néposztályok szerepe az államéletben.
3. Az állam polgársága. A népszám. A népesség lakóterületének hatása az államéletre. A népesség számszerű kialakulásának történeti áttekintése. Régi és új polgárok területei.
4. A honvédelem földrajzi alapjai. A határok természetrajza és a belső védelmi vonalak. A határtávolság és a visszavonulási mélység. A külső nyomás súlya.
5. Földrajzi tényezők szerepe a politikai megítélésben. A földrajzi ténymegállapítások értéke a közfelfogásban.

FÜGGELÉK.

Statistikai táblázatok.

Térképmelléletek:

1. Magyarország felszínének térképe háromszínnyomásban. A térkép feltünteti az I. kötetben előforduló összes táj- és helyneveket, valamint a tájak határvonalait.
2. Magyarország államrajzi térképe sokszínűben.

Műmelléletek:

Tizennégy egész oldal nagyságú mélynyomású vagy autotípia tájkép az egyes fejezetekhez, részben felszíni, részben légi felvételek.

Szövegközi ábrák:

Tústollrajzok, melyek a szöveget állandóan kísérik. Hazánk jellemző tájformáit és a földrajzi ismeretanyagot térképi feldolgozásban mutatják be a szerzők eredeti vázlataik alapján. A kisebb-nagyobbmértetű, de legfeljebb egy egész oldalra terjedő ábrák száma összesen mintegy 120, tehát nagyjában megegyezik az alfejezetek számával. Az általuk elfoglalt felület kerekén 60 egész oldalra tehető mindkét kötetben együttvéve.

A MAGYAR FÖLD EMBERE ÉS EMBERFAJTÁI.

Írja BARTUCZ LAJOS.

A *Hungarológia* Sorozat minden újabb művel mélyebbre akarja vezetni az olvasót a magyarság világában. Az ezeréves mult, a magyar nép és a magyar föld és ország bemutatása után meg akarja ismertetni a magyar föld emberének sokévezredes sorsával is.

Az embertan az elmúlt évtizedekben nagy és elágazó tudománnyá fejlődött. Ezzel a fejlődéssel lépést tartott a magyar embertani kutatás is, de a szerencsétlen közlési viszonyok miatt eddigi nagyjelentőségű eredményei nemhogy a nagyközönség, de úgyszólván még a tudományos közvélemény elé sem juthattak el. Csak néhány beavatott tudja, hogy a magyar föld mélye az egyetemes embertudomány számára is a leggazdagabb források egyike, s hogy a magyarság igazi megismerése el sem képzelhető a magyarságra vonatkozó eddigi embertani kutatások eredményeinek megismerése nélkül.

Szerencsénkre, **Bartucz Lajos** személyében ezen a téren is olyan kitűnő tudóssal rendelkezünk, aki immár három évtized óta fáradhatatlan kutatója ennek a tudománynak, s aki egyúttal az írásművészetnek is mestere. Monumentális műve a *Magyar Föld Emberéről* ezért nemcsak korszakos jelentőségű és kezdeményező jellegű összefoglalása lesz ennek a tárgynak, hanem tanulságos, lenyűgöző és kedves olvasmánya is mindenkinek, akit a magyar föld beszédessé tett csontvázemlékei s a magyar faj testének története érdekelnek. S van-e, akit e kérdések ne érdekelnének!

Minden nép eredete kettős kérdést rejt magában: az etnikai eredet és a tulajdonképeni vérbeli eredet kérdését. A vérbeli eredetet az antropológia állapítja meg a nemzettestet alkotó egyének örökletes, apáról fiúra szálló testi és lelki bélyegeinek, az úgynevezett „rasszjellegnek“ tüzetes tanulmányozása alapján. Minthogy pedig a népek különböző békés és háborús érintkezései csaknem mindig rasszkeveredéssel járnak, a néptest embertani összetételének megismerése igen értékes felvilágosításokat nyújthat az illető nép későbbi történetére nézve is. Az embertani vizsgálatok tehát a nemzeti őstörténetkutatásnak nélkülözhetetlen segédeszközei. Ezt ma már a történettudomány művelői is készséggel elismerik s az embertan megállapításait fel is használják.

A magyarság és a magyar föld mai és régi népei ugyan még nem tettek olyan rendszeres és nagyarányú embertani felvételt tárgyává, mint aminőket a nyugati nagy országokban látunk, mindazonáltal már mi is rendelkezünk olyan vizsgálati eredményekkel és

olyan mérvű adatgyűjtéssel, amelyeknek alapján a magyarság faji összetételéről és a különféle emberrasszoknak hazánkban való régi történetéről és szerepéről képet alkothatunk magunknak.

Erre ma már nemcsak lehetőség kínálkozik, de több oknál fogva feltétlenül szükség is van. Szükség van rá elsősorban és mindenekelőtt azért, mert eddig még egyetlen olyan munka sem jelent meg, amely a magyarságot s a magyar föld mai és régi emberfajtaát összefoglalóan és a tudomány mai állásának megfelelően mutatta volna be. De szükség van rá másrészt azért is, mert a külföldi rasszantropológiai, fajembertani térképeken hazánkat többnyire fehér folt jelzi, szomorú jeléül annak, hogy a külföld jóformán mit sem tud hazánk antropológiájáról. Egy ilyen összefoglaló munka, mint aminő Bartuczé lesz, külföldön felvilágosítólag és helyreigazítólag, itthon pedig lelkesítőleg fog hatni a további kutatásokra, nem is szólva arról a nagy ismeretgazdagodásról, amelyet megjelenése a nagyközönség számára jelent.

Hazánk embertanilag Európa egyik legértékesebb és legfontosabb területe, amelyen Euráziának csaknem minden emberfajtája megfordult, s amelynek a föld alól előkerülő csontvázaiban és ma élő lakosságában Euráziának csaknem minden rasszeleme képviselve van. „Es ist eine anthropologische Musterkarte“ hangoztatta már Hyrtl professzor, s a külföld nem egy kiváló mai antropológusa is elismeri, hogy itt európai fontosságú fajkérdések fognak eldőlni.

1876-ban, amikor hazánkban a második mesterségesen torzított koponya előkerült, azt mondta Baer professzor, hogy e leletet bele kell venni a magyar történelembe. A hazai makrokefál leletek száma azóta már az ötvenet is megközelíti. Hazánkban tehát egymagában több ilyen koponya került elő, mint Európa többi országaiban együttvéve.

A nemzeti önismeret éppúgy, mint az egyetemes tudomány érdeke azt követeli, hogy a magyar föld emberét végre egyszer már megismerjük. Hungarológia Sorozatunk embertani kötetei erre akarnak alkalmat adni.

A kiszemelt szerző 29 éve gyűjti és dolgozza fel a magyarság és a magyar föld antropológiai adatait és bizonyítékait. Ennek a három évtizedes munkásságnak ez lesz az első eredményösszefoglaló közzététele. Tudománytörténeti jelentősége s ezzel a közönség érdeklődési körének kitágulása szinte felbecsülhetetlen.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában 3000 hiteles koponyát és 1000 csontvázat gyűjtött össze Bartucz hazánk legkülönbözőbb történeti szakaiból s most rendezi és szólaltatja meg néhai Török Aurél 10.000 koponyából álló nagy gyűjteményét is.

Az élő magyarságra vonatkozólag megmért háromezer felnőtt egyént az ország legkülönbözőbb részeiben s összegyűjtötte közel százezer katona és iskolásgyerek természet-, szem-, haj-, bőrszínadatát, a nemzettestet alkotó egyének megannyi jellegzetes testi tüneteit. Ez a gazdag anyag már megbízható és pontos képet nyújt a magyarság faji összetételéről s a rasszoknak hazánk földjén való történetéről.

1881-ben így kiáltott fel Török Aurél az általa kiadott Anthropológiai Füzetek zárószavában: „Uraim, **nem ismerjük a magyart!**“. 1893-ban pedig Tóth Béla kérdezte egyik tárcacikkében a magyar tudomány hivatalos képviselőitől, hogy „van-e magyar típus?“. Ma, negyven évvel Tóth Béla súlyos kérdésének elhangzása után válaszolni tudunk már mindkettőjüknek, ha nem is teljes tüzetességgel s pontossággal, de legalább vázlatosan. S tartozunk is megadni a választ, egyrészt, mert az élet mindennap megismétli, valósággal a magyarság mellének szegezi ezeket a kérdéseket, de meg másrészt azért is, hogy alapot szolgáltassunk a tovább már nem halasztható országos embertani tudományos felvételek megindulásához, melyek aztán a magyarság és a magyar föld végleges tudományos embertani megismeréséhez fognak vezetni bennünket.

Ez a néhány mondatnyi vázlatos megállapítás is meggyőzheti olvasóinkat arról, hogy a Magyar Föld Embere éppúgy megfelel majd eredeti elgondolásunk és célkitűzésünk szellemének, mint sorozatunk többi kötetei, s hogy kiadásával a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda éppoly fontos fejevertényt visz véghez a mindennapi életért folyó magyar harc szellemi frontján, mint a többiek közreadásával.

A Magyar Föld Embere igazán újat fog nyújtani mindenkinek, tehát igazán mindenki könyve lesz.

A MAGYAR FÖLD EMBERÉNEK TARTALOMMUTATÓJA

Írja BARTUCZ LAJOS.

(TERVEZET)

A MAGYAR FÖLD EMBERE A MULTBAN.

(A RASSZOK TÖRTÉNETE HAZÁNKBAN.)

I. AZ ANTROPOLÓGIA MINT NEMZETI TUDOMÁNY.

Differenciálódás és munkamegosztás a tudományban. Van-e nemzeti tudomány? Mi a „nemzeti“? Az embertan, mint a nemzeti tudomány fontos része. Nemzetkutatás. Nemzeti önismeret. A nemzetkutatás anyaga. A nemzetkutatás céljai. A nemzetkutatás problémái és kérdéscsoportjai. A nemzetkutatás módszerei. A magyar föld arculata és alkalmassága az ember számára. A magyar föld gazdagsága és jelentősége antropológiai szempontból. Hazánk mint a népek temetője. Ásatások. Hazánk élő típusmúzeum. Rasszkeveredések. A magyar antropológia egyetemes és speciális feladatai. A magyar kutatások jelentősége Eurázia rassz-

antropológiája számára. A magyarság nagy kevertisége. Van-e remény a megoldásra? Kétkedők és bizók. A tudomány álláspontja. Az antropológia és a magyar őstörténet. Kérdésfeltevések. A honfoglalók antropológiája, mint a kérdések kulcsa. A magyar antropológia segédtudományai. Természettudományi és történeti irány. A hiteles anyag szerepe. Magyarország antropológiafelvétele. Munkaprogramm. Célkitűzés.

II. KÜLFÖLDI SZERZŐK A MAGYARSÁGRÓL.

A külföld előbb észrevette hazánk embertani jelentőségét. Török és Broca epizódja a párizsi világtúrlaton. Szemrehányások. Első vélemények a magyarságról. Kettős felfogás. Európai és ázsiai elem. A magyarság az antropológiai osztályozásokban. Az első tényleges vizsgálatok. (Van der Hoeven, Pruner Bey, Virchow.) Broca és az állítólagos „kun-koponya“. A VIII. nemzetközi embertani kongresszus Budapesten. Baer professzor és a magyarországi makrokefálok. Kollmann és a magyar típus. Weisbach munkássága. A magyar koponya. Rípley a magyarság faji összetételéről. A magyarság és az alpi rassz. Pittard professzor véleménye. Luschán és a magyar koponyák. A magyarság Denike térképein. Tanúság. Jogos és igazságos-e Denike Jehér foltja? Mulasztások és eredmények.

III. MAGYAR ANTROPOLÓGIAI TÖREKVÉSEK.

Az egyetemes antropológia rövid története, főbb irányai és a Magyar antropológia. A magyar szellem versenyképessége. Az első munka magyar szerző tollából. Johannes Fridelius, 1661. Embertan a magyar enciklopédiákban. Apácai Cseri János „az emberről“, 1653. Bél Mátyás, az első magyar etnográfus-antropológus kutató, 1735. Milyenek voltak a csallóközi magyarok? Huszti Zakariás a magyarországi emberről, 1781. Gáthy István antropológiája, 1795. Fejér György „ember esmérte-tése“, 1807. Az ember Pethe Ferenc Természettudományi társulatában, 1815. Magyar flozófus antropológusok (Ertsei Dániel, Köteles Sámuel, Vandrák András). Az ásatag ember létezésének első hazai hirdetője (Klein Mihály, 1778) külföldön is a legelső-közé tartozik. A XIX. század első felének magyar antropológusai. A honisme és nemzetismeret kezdeményei. Csaplovics János és Patzek Vilmos jellemképei a magyarságról. Rónay Jácint püspök, mint a fajkérdés első hazai ismertetője. Vogt Károly előadásai Budapesten az ember ősiségéről. Magyar előadások az 1876-os kongresszuson. A tudományos embertan első hazai művelői: Lenhossék és Scheiber. Kossuth Lajos mint antropológus. Az embertani tanszék felállítása. Török Aurél fellépése. Török Aurél programja és a magyarság kutatása. Török mint a kranio-lógia reformátora. Az első magyar antropológiai kiállítás. Török munkásságának hazai és nemzetközi jelentősége. Török és az ajnó koponya. Török Aurél gyűjteménye. Herman Ottó és a magyarországi ősember kérdése. Új irány a Néprajzi Múzeumban. Jankó János. Pápai Károly az osztályok között. Jankó János balatoni magyar típusai. Herman Ottó és a magyar arc ügye. Török tanítványai és hatása. Lenhossék Mihály, Méhely Lajos a magyar antropológiában. A Nemzeti Múzeum embertani gyűjteménye. A magyar antropológia új célkitűzései. Hogyan jutunk a magyarság embertani megismeréséhez? Saját gyűjteméseim. A magyar antropológia mai munkásai. A rendelkezésre álló anyag.

IV. AZ EMBER MEGJELENÉSE ÉS A DILUVIÁLIS ŐSEMBER HAZÁNKBAN.

Hazánk jövője a jégkorban. Az állati és növényi miljő. Vélemények az ember ősiségéről hazánkban. A nagysápi koponya. Tudósok vitája. Az első barlangi ásatások. Állítólagos emberi eszközök. Herman Ottó és a miskolci szakóca ügye. Rendszeres kutatások. Barlangkutató szakosztály. A hazai ősemberkutatók (Kadic, Hillebrand, Kormos). Az első értékes kultúra-leletek. Az ősember csontjai nyomában. A Balla-barlangi gyermek-csontváz. Újabb szőrványos csontleletek (Gál István, Roska Márton). A hazai ősember kultúrájának szakai. Élt-e a neandervölgyi ősember hazánkban? Dunántúli nyomok (Veszprém). Az első hiteles csontvázlelet. A neandervölgyi ősember az Eger melletti Mussolini-barlangban. A lelet tudományos jelentősége. A diluvium emberfajta és a hazai leletek. Kihalt-e a neandervölgyi ősember? A jövő reményei és feladatai a hazai ősemberkutatás terén. Mi lett a sorsa a magyarországi diluviális emberfajtáknak?

V. AZ ÚJ KÖROR EMBERE HAZÁNKBAN.

Magyarország a neolitikumban. Az európai neolitikum jellemzése. A hazai neolitikum leletek és leletek elterjedése. A hazai neolitikum tagolódása. A neolitikum emberfajta Európában. A hazai neolitikum emberleletek. Milyen emberfajta élt hazánkban a neolitikum alatt?

A hazai neolitikus ember rasszbeli kapcsolata a külföldivel. Autochton vagy bevándorolt-e a neolitikus ember? Népsűrűség és életmód a neolitikus korban. Halottégetés és zsugorított temetkezés. A neolitikus ember lelki élete. Gyászszertartás, koponyafestés. Operációk a neolitikus korban. A hazai neolitikus európai jelentősége.

VI. A RÉZKOR EMBERE HAZÁNKBAN.

Volt-e külön rézkor? A rézkor Európában. Magyarország jelentősége az európai rézkor szempontjából. A hazai rézkori leletek elterjedése. A hazai rézkultúra jellemzése. A bodrogkeresztúri temető. A pusztaszentistvánházi rézkori temető. A rézkor emberfajta. A hazai rézkori ember testi sajátosságai. A rézkori ember fajtsága. A mediterrán rassz szerepe a rézkorban. Óslakó-e a rézkori ember hazánkban?

VII. A BRONZKOR EMBERE HAZÁNKBAN.

A bronzkor Európában. A bronzkori leletek és telepek elterjedése hazánkban. A bronzkor osztályozása. A hazai bronzkori kultúra jellemzése. A tőköl bronzkori temető. Móra Ferenc szőregi ásatásai. A bronzkor emberfajta. A hazai bronzkori ember testi sajátosságai. Új emberfajta bevándorlása a bronzkorban. Honnan jött a bronzkori ember hazánkba? A bronzkori ember élete. A koponyalékelés a szőregi bronzkori temetőben. Az első torzított koponya (Tőköl). Kik voltak hazánk bronzkori lakói etnikailag? Rasszkeveredés a bronzkorban.

VIII. A VASKOR EMBERE HAZÁNKBAN.

A vaskor osztályozása. A vaskor egyes fokainak jellemzése Európában. A vaskori leletek elterjedése hazánkban. A hazai vaskor jellemzése. A vaskor emberfajta. A vaskori ember testi sajátosságai hazánkban. Hazánk vaskori lakosságának etnikuma és faji összetétele. Az illírek antropológiája. A trákok rasszbelisége. Trák ábrázolások. A kelták eredete. A kelták antropológiai összetétele. A hazai kelták rasszbelisége. Kelta ábrázolások. Kik voltak a szkíták? A szkíták fajtsága. Hazai szkíta csontvázleletek. Szkíta ábrázolások.

IX. A NÉPVÁNDORLÁS ELSŐ HULLÁMAI.

A népvándorlások antropológiai jelentősége. A népvándorlás első hullámai hazánkban. Kik voltak a dákok? A dákok antropológiai típusai. A szarmata jazigok vándorlása. A hazai jazig leletek és a jazigok elterjedése. A jazigok testi sajátosságai és a rasszbeliség a hazai csontvázleletek alapján. Jazig ábrázolások. Az első germán hullámok. A római kor antropológiai jelentősége. A római kori csontvázleletek biztonsága. Hazánk római kori lakosságának rasszbelisége.

X. A HÚN-AVARKOR HAZÁNKBAN.

A gótok vándorlása. A gótok fajtsága. Hazai gót leletek. A húnok népvándorlása. A húnok eredete és rasszbelisége a történelmi források szerint. A hazai hún temetők. Milyen volt Attila? A bécsi hún koponya. A húnok fajtsága a csontvázleletek alapján. A gepidák vándorlása. A hazai gepida leletek és temetők elterjedése. A kiszombori nagy gepida temető. A gepidák rasszbelisége. A gepidák koponyatorzítás. Az avarok eredete és népvándorlása a történelem szerint. A hazai avar leletek és temetők elterjedése. Az avar birodalom határai. Az avarok fajtsága a történelmi források szerint. A mosonszentjánosi ásatás. A kiskőrösi és állói avar temetők tanúsága. A keszthelyi avarok. A jutas-ösküi avarok. A hazai avar temetők ember-típusai. Az avarok rasszbeli összetétele. Az avarok eredete és rokonsága antropológiai alapon. Az avarok ábrázolása. A valódi és áltavarak. A húnok és avarok antropológiai kapcsolata. Avarok és germánok rasszbeli összefüggése. Nordicus-mongol rasszkeveredés. Az előázsiai rassz szerepe az avarokban. A magyarországi avarok etnikai jelentősége. Az avar koponya- és ortorzítás. Az avarok sorsa. Az avar típusok megmaradása.

XI. A MAKROKEFÁLOK HAZÁNKBAN.

A „kutyafejű király“ mondája. A csongrádi makrokefál-lelet. Hippokrates makrokefáljai. Vélemények a makrokefálokról. A mesterséges koponyatorzítás módja. A régi írók adatai a makrokefálokról. A makrokefálok elterjedése Európában. Makrokefál koponyatípusok. A székelyudvarhelyi makrokefál csontváz. A pancsovai,

őszönyi, dombóvári, szegedi, velem-szentvidi makrokefálok. Arad-Gyula vidéke, mint a makrokefálok gócpontja. A kiszombori temető makrokefáljai. A makrokefálok hazai elterjedése. A makrokefálok kultúrája. Kik voltak a hazai makrokefálok? Magyarország fontossága a makrokefál-kérdés szempontjából.

XII. A SZLÁV KÉRDÉS.

Mikor jöttek a szlávok hazánkba? Vélemények a szlávok eredetéről. A szlávok vándorlása. Milyenek voltak a népvándorláskori szlávok? Hazai szláv leletek és temetők. Autochtonok-e a szlávok hazánkban? A sírokból előkerült csontvázak tanúsága. Az avarok és szlávok antropológiai kapcsolata. A honfoglalók által itt talált szlávok fajisága.

XIII. HONFOGLALÓ ŐSEINK.

A magyarok eredete, őstörténete és vándorlása a történelem, nyelvészet, néprajz és régészet világánál. A honfoglalók testi típusa a keleti és nyugati források szerint. Az első honfoglaló magyar csontváz. A benepusztai vitéz. A honfoglaláskori leletek elterjedése. A pogány magyar temetők jellege. A rádiótelepi ásatás. Lovas magyar sírok. A verebi pogány magyar vitéz. Honfoglaláskori koponyatípusok. A honfoglalók faji összetétele. Különbözött-e törzsek szerint a honfoglaló magyarság. A honfoglalás antropológiai szempontból. A honfoglalásban szereplő rassztípusok eredete. A honfoglalók és a hún-avar rokonság kérdése. A honfoglalók ábrázolásai. Mongol eredetű-e a magyarság? A magyarság eredete az antropológiai bizonyítékok alapján. A kalandozások antropológiai hatása. A honfoglaló magyarság keveredése. Érdekes sérülések és operációk pogány magyar koponyákon.

XIV. AZ ÁRPÁDOK ÉS AZ ÁRPÁDKOR ANTROPOLÓGIÁJA.

Árpád sírja. Milyenek voltak a vezérek a krónikák szerint? Az Árpád-házi királyok testi sajátosságai. Az Árpád-házi királyok ábrázolásai. Az Árpádok rasszkeveredése. Szent László hermája. III. Béla király csontváza. Béla macsói herceg összekaszabolt csontváza. Árpád-kori telepek és temetők. Az Árpád-kori magyarság rassztípusai a hiteles csontvázleletek alapján. Az Árpád-kori magyarság keveredése. A besenyőkre vonatkozó vélemények. A besenyők elterjedése. Besenyő telepek és temetők. A besenyők fajisága az antropológiai bizonyítékok alapján. A jászkunok bevándorlása. A jászkunok eredetére vonatkozó vélemények. A régi kun temetők tanúsága. A karcagi, orgondaszentmiklósi és bócsai kun temetők felásása. A jászkunok faji összetétele. A mongol betörés antropológiai jelentősége. A jászkunok beolvadása.

XV. A KÖZÉPKORI MAGYARSÁG.

A vegyesházi királyok antropológiája. A Hunyadiak fajisága. Korvin János és Kristóf megtalált csontváza. A mohácsi vész embertani jelentősége. A török hódoltság rasszkeverő hatása. A török utáni temetők antropológiai anyaga. A török előtti magyar temetők antropológiai anyaga. A dinári rassz nagyarányú benyomulása délről. A nyugati telepítések. Az alpi rassz elterjedése hazánkban. A rimaszombati régi palóc temető. A ködszállási régi kun telep emberanyaga. A Kecskemét körül elpusztult falutemetők tanúsága. A Debrecen körül elpusztult falutemetők tanúsága. Rákóczi, Thököly, Zrínyi Ilona exhumálása. Az Apaflak exhumálása és rasszbelisége. Gül Baba exhumálása. A nyársapáti temető anyaga. Martinovics és társai. Katona József exhumálása. Az aradi vértanúk. A halasi kuruchalom emberanyaga. A múlt századbéli Budapest körüli temetők tanúsága. Történelmi nagyjaink antropológiai típusai. A magyar nemzettest változása 100 év alatt.

A MAI MAGYARSÁG. (A MAGYAR FÖLD EMBERE A JELENBEN.)

I. VAN-E MAGYAR TÍPUS?

A közhit felfogása a magyar típusról. Tóth Béla és Török Aurél vitája. Milyenek látják külföldiek a magyar típust? Régibb magyar írók véleménye. Herman Ottó magyar típusa. Kifejezi-e a szem a típust? Jankó János típusképei. Semayer törökös és ugoros magyar típusa. A mai magyarság nagy kevertisége. Pesszimisták. A magyar típus kérdése megoldhatatlan. A tudomány álláspontja.

II. A TÍPUSKUTATÁS TUDOMÁNYOS ALAPJA ÉS MÓDSZEREL.

III. JELLEGELTERJEDÉSI TÉRKÉPEK ÉS EURÁZIA RASSZBELI TAGOZÓDÁSA.

IV. A HAZAI RASSZVIZSGÁLATOK ADATAI.

A szem-haj-bőrszín első statisztikai felvétele 1875-ben. Lenhossék József mérései. Göhlert termettérképe. Le Monnier térképe az alacsony és magas termet elterjedéséről. Weisbach mérései. Scheibert adatai. Körösi gyűjtése. Jankó—Semayer vízsgálatai vidéken. Saját gyűjtéseim. A termet elterjedése hazánkban. A magyarság termecsoportjai. Termet és fajmagyarság. A mai és honfoglaló magyarság termetkülönbsége. A magyarság rokonsága a termet alapján. A koponyaalakok elterjedése hazánkban. A szem-haj-bőrszín elterjedése hazánkban. Az arc alakja. Magyar arc-típusok. A testarányok. A magyarság haja. A magyar szem. A magyar száj. A magyarság orra. A magyarság különleges testi jellegei. Mongoloid-jellegek a mai magyarságban. A mongol-redő. A mongolfolt szerepe hazánkban. Mit tart a nép és népdal magyar sajátságának?

V. A KORRELÁCIÓS VIZSGÁLATOK. A MAGYARSÁG RASSZELEMEL.

A termet, koponya-arcalak és színezet korrelációja hazánkban. Egyéb jellegek korrelációja. A kaukázusi-mongol rassz, mint a magyarság fő rasszeleme. A kelet-balti rassz szerepe hazánkban. A dinári rassz. Az alpi rassz. A nordicus- és mediterrán-rassz. Az előázsiai rassz. A rházan-rassz. A magyarság keleti és nyugati rasszelemei. Egyéb rasszelemek a mai magyarságban.

VI. A MAGYARSÁG TÁJTÍPUSAI.

Az alföldi magyarság. A dunántúli magyarság. Az erdélyi magyarság. A Maros—Kőrös-zug magyarsága. A Tokaj-vidéki magyarság. Csallóköz. Göcsej—Hetés magyarsága. A sárréti magyarság. A sárközi magyarság. Az őrség. Az Ormányság. A szabolcsi magyarság. Hol él a legtisztább magyarság?

VII. A MAGYARSÁG ETNIKAI ELEMEL.

A székely-kérdés. A székelyek antropológiai jellegei. Székely-típusok. A hún-avar-magyar-székely-kapcsolat antropológiai szempontból. A palócokra vonatkozó nézetek. A palócok egyes csoportjai. A palócok antropológiai típusai. A palócok eredete A matyók. A kunokra vonatkozó vélemények. A kis- és nagykunok antropológiai bélyege. Régi kun-típusok. A kunok fajisága. A jászkérdés. A jászok antropológiai jellegei. A jász-összét rokonság. Jász-típusok. Hajduk és bőszörmények. Egyéb etnikai elemek a magyarságban. A hazai etnikumok embertani jelentősége. Antropológiai típusok és nyelvjárások. A mongol- és mongoloid-jellegek elterjedése és jelentősége hazánkban.

VIII. A MAGYAR NEMZETTEST VÍZSZINTES TAGOZÓDÁSA.

A rendi szervezet antropológiai jelentősége. A főnemesség rasszbelisége. A köznemesség antropológiai bélyegei és típusai. A köznemesség, mint a magyarság antropológiai törzsöke. A jobbágyság antropológiai bélyegei. A jobbágyság és a beoladott elemek. A városi elem antropológiai bélyegei. Idegenek. Társadalmi szelekció a rendiség alatt. A rendiség megszűnésének antropológiai hatása. A magyarság rasszkeveredésének irányai. A rasszkeveredés előnyei és hátrányai. A magyarság uniformizálódása. Kiveszték-e az ősi típusok a magyarságból?

IX. A MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGEK ANTROPOLÓGIÁJA.

A tótok antropológiai jellegei. A tótok faji összetétele és típusai. A tótok antropológiai kapcsolata az avarokkal és honfoglalókkal. A cseh-tót rokonság kérdése antropológiai szempontból. A románok antropológiai bélyegei. A románok faji összetétele és típusai. Kunok és besenyők a románok között. A dako-román-kérdés antropológiai szempontból. A szerbek antropológiája. A bunyevácok. A horvátok. A hazai némettség. Az őrmények. Egyéb etnikumok a magyarságban. A nemzetiségi kérdés embertani szempontból. A nemzetiségek antropológiai összetétele és a magyarság. A magyar föld átalakító hatása.

X. A MAGYARSÁG ÉLETKOR ÉS NEM SZERINT.

A magyar gyermek. Újszülött-vizsgálatok. Iskolásgyermek antropológiai vizsgálata. A magyarság növése. Ivarérés a magyarságnál. A magyar nő. A felnőtt magyar arányai és testtartása. A magyarság fajszépsége. Milyen a magyar öreg ember? Hosszúéletű magyarok. A magyar föld hatása az itt élő emberre.

XI. A MAGYARSÁG ÉLETFÁJA.

A szaporodás kérdése. Az egyke antropológiai szempontból. A magyar nemzettest felépítése. A nemzettest összetétele életkor szerint. A nemzettest összetétele nemek szerint. A székelyek, kunok, jászok, palócok életfája. A rokon-etnikumok szaporodása. A nemzetiségek életfája. A nemzetiségek szaporodása. A magyar nemzettest betegségei. Az átlagos gyermekszám. A házasságkötés kora. Az átlagos életkor. A statisztikai adatok tanúsága embertani szempontból. Magyar rasszhigiéniai feladatok. A magyarság jövője.

XII. A MAGYARSÁG VÉRE.

A vérvizsgálatok jelentősége. A vércsoportok. Hazai vérvizsgálatok. A magyarság a vércsoporttérképeken. A magyarság vérrokonsága.

XIII. A MAGYARSÁG LELKE.

Vannak-e lelki rasszjellegek? Egységes-e a magyarság lelkileg? Rasszlélek és néplélek. Régebbi vélemények a magyar lélekről és nemzeti jellegről. Különféle írók véleménye a magyarság lelki sajátosságairól. Milyennek látják külföldiek a magyarság lelkét? Hogyan ismerhetjük meg a magyarság lelki alkatát? Lelkialkatbeli különbségek a magyarság egyes csoportjai között. A magyarság raszelemei és azok lelki alkata.

XIV. A MAGYARSÁG ÉS A MAGYAR TÍPUS A MŰVÉSZETBEN.

XV. TANULSÁGOK. A MAGYARSÁG ANTROPOLÓGIAI ROKONSÁGA ÉS EREDETE. A RASSZOK TÖRTÉNETE HAZÁNKBAN. A MAGYAR ANTROPOLÓGIAI JÖVŐ FELADATAI.

MAGYAR MŰVÉSZETTÖRTÉNET

Írja: GEREVICH TIBOR.

*A magyar mult, a magyar nép, a magyar föld és ország s a magyar föld emberének megismerése után következik a magyarság szellemi multjának hatalmas seregszemléje. Összefoglaló nagy kötetek fogják a legmodernebb szellemben és a legteljesebb felkészültséggel ismertetni a magyar lélek szépség- és igazságkeresésének ezeréves multját. Az első ilyen mű a Magyar Művészettörténet lesz, amelyet erre legelhivatottabb tudósunk, **Gerevich Tibor** fog a Hungarológia Sorozat számára megírni.*

Ime a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda legközelebbi éveinek kiadási programja. Büszkén hirdethetjük: magasabb célt, jelentősebb programot nem tűzött még maga elé magyar kiadó. Súlyos, nagy tervek, hatalmas feladatok, rendkívüli nehézségek árán kitáruló mérhetetlen távlatok! Ha csak önerőnkben bízánk, nem vállalkozhatnánk ily nagyarányú munkaterv végrehajtására. De mögöttünk tudjuk a könyvforgató magyarság legmegértőbb, leghívebb, legodaadóbb rétegét, a művelt magyar olvasóközönség színét-javát, s az ő támogatásában bízhatván, nincs okunk kishitűségre. A nemzetet szogáljuk, s tudjuk, érezzük: a nemzet nagy, a nemzet él. Legyünk még oly eltiportak, még oly maroknyiak, míg kultúránknak olyan lelkes, áldozatkész barátai és istápolói vannak, amilyenek a mi táborunk mutatkozott, addig nem vehet rajtunk erőt a gyengeség órája. **A nemzet útja csak felfelé vezethet, új dicsőség felé.**

KIRÁLYI MAGYAR
EGYETEMI NYOMDA

MAGYAR KÖNYVBARÁTOK

könyvei a művelt magyar ember könyvei.

LEGJOBB BARÁTJÁTÓL: a könyvtől fosztotta meg az évek óta tartó gazdasági válság a középosztályt. Általános a panasz, hogy a könyvek drágák, megfizethetetlenek. Ebben a tényben az a leglesújtóbb, hogy olvasni, művelődni vágyó közönségünk, ha még olyan erős vágy él is benne a jó könyvek iránt, nem juthat hozzájuk az anyagi eszközök hiánya miatt.

ENNEK A BAJNAK az átgondolása teremtette meg a **MAGYAR KÖNYVBARÁTOK** kiadványsorozatát, mely lehetővé teszi, hogy közönségünk a jó, ízlésesen kiállított, külföldi viszonylatban is elsőrendű könyveket olcsóbban szerezhesse be.

A KÖNYVBARÁTOK NAGY KÖNYVEI (évi előfizetése 20 P) négy választékos formájú, időtálló belső tartalmú könyvet ad negyedévenként, melyből idővel — legnagyobbbrészt a magyar műveltségi anyagra támaszkodva — szemet-lelket gyönyörködtető könyvtár alakul ki. Nemzeti érdek és kulturális előrehaladás fundamentuma ez.

A KÖNYVBARÁTOK KIS KÖNYVEI kisebb terjedelemben (évi előfizetési ára 10 pengő), de külsőleg, belsőleg egyaránt nemes elgondolásban, friss és tartalmas könyveket ad azoknak, akik fiatalok és akik szívükben fiatalok tudtak maradni.

E KIADVÁNYOK JELIGÉJE: »Legyünk büszkék arra, amik voltunk s igyekezzünk különbek lenni annál, amik vagyunk!« Továbbá: »Magyarabb magyart és emberibb embert!«

A DIARIUM folyóiratot, a könyvkultúra ez elevenen szerkesztett lapját, minden előfizető ingyen kapja.

Bővebb felvilágosítást és ingyen prospektust ad a:

KIR. MAGY. EGYETEMI NYOMDA KÖNYVESBOLTJA
BUDAPEST IV. KER., KOSSUTH LAJOS-UTCA 18. SZÁM.

A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA
 HUNGAROLÓGIA SOROZATA

*Sanctus
amor patriae
dat
animum*

**Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
Budapest VIII, Múzeum-körút 6
Felelős vezető: Czákó Elemér**